

**MITEN KUOLLUT VOI NÄHDÄ MUT TAIVAASTA
KUN EIHÄN ARKUSSA OO IKKUNOITA?
Lasten sururyhmätoiminnan pilotointi Tampereella**

Susanna Uittomäki

Opinnäytetyö
Lokakuu 2009
Kehittämisen ja johtamisen koulutusohjelma
Ylempi AMK -tutkinto
Pirkanmaan Ammattikorkeakoulu

TIIVISTELMÄ

Pirkanmaan Ammattikorkeakoulu
Ylempi Ammattikorkeakoulututkinto
Sosiaali- ja terveystieteiden kehittäminen ja johtaminen

UITTOMÄKI, SUSANNA:

Miten kuollut voi nähdä mut taivaasta kun eihän arkussa oo ikkunoita?
Lasten sururyhmätoiminnan pilotointi Tampereella.

Opinnäytetyö, A-osa 55 s., liitteet 18 s.
(B-osa 35 s., liitteet 11 s.)

Lokakuu 2009

Opinnäytetyö toteutettiin kehittämishankkeena, jossa pilotoitiin Tampereelle lasten sururyhmätoimintaa. Tarkoituksena oli suunnitella ja kehittää toimintamalli, jota voidaan käyttää vastaavan toiminnan järjestämisen konkreettisena työvälineenä. Hanke toteutettiin toimintatutkimuksellisenä prosessina, jossa toiminnan kehittäminen ja tutkimus tapahtuivat limittäin. Tavoitteena oli saada lasten sururyhmätoiminta jatkumaan Tampereella.

Pilottiryhmä toteutettiin keväällä 2009 5–9 -vuotiaille toisen vanhempansa menettäneille lapsille. Ryhmään osallistuvien perheiden kokemuksia pilottiryhmän toiminnasta kerättiin kahden kirjallisen kyselyn avulla. Vastaukset analysoitiin aineistolähtöistä sisällönanalyysiä käyttämällä. Kokemuksia kerättiin myös kahdella asiantuntijahaastattelulla sekä alan asiantuntijoita konsultoimalla.

Opinnäytetyöraportti koostuu kahdesta osasta. Osassa A käydään läpi surevan lapsen tukemiseen liittyvä teoria, kehittämishankkeen eteneminen sekä toimintatutkimuksen toteuttaminen ja siihen liittyvän aineiston analyysi. Toimintatutkimuksen tuloksia, omaa työkokemusta sekä aiheeseen liittyvää kirjallisuutta hyödyntäen kehitetty lasten sururyhmän toteuttamisen toimintamalli on opinnäytetyön osassa B. *Osa B on julkaistu kirjana, ja sitä voi tilata osoitteesta sururyhma@gmail.com.*

Kehittämishanke oli keväällä 2009 pilottiryhmän toteuttamisen jälkeen mukana Aamulehden järjestämässä Kuvassa Mukana – hyväntekeväisyyskampanjassa, josta saatiin rahoitus kahden uuden ryhmän järjestämistä ja toimintamallin julkaisua varten. Kampanjan aikana saadun palautteen, pilottiryhmälle tehdyn kyselyn tulosten sekä asiantuntijahaastattelujen perusteella lasten sururyhmätoiminnalle on tarvetta Tampereella. Monet tahot kiinnostuivat lasten vertaistuen kehittämisestä Tampereella, ja kehittämishankkeen edetessä lasten sururyhmätoiminta laajeni käsittämään myös sisaruksensa menettäneet lapset. Ryhmässä lapsi huomaa, ettei ole ainut kyseisessä elämäntilanteessa ja saa arvokasta vertaistukea toisilta saman kokeneilta. Ryhmässä lapsi pääsee käsittelemään surua ja kuoleman aiheuttamia tunteitaan ilman, että hänen täytyy pelätä aiheuttavansa lisää surua ympärillään oleville ihmisille.

Tulevaisuuden jatkotutkimushaaste on kehittää koulujen ja päiväkotien valmiuksia tukea surevaa lasta, sekä kehittää surevien perheiden saamaa tukea kehittämällä kuoleman kohdanneille perheille toimiva palveluketju.

Avainsanat: lapsi, kuolema, suru, vertaistuki, sururyhmä

ABSTRACT

PIRAMK University of Applied Sciences
Postgraduate Degree Programme
Development and Management of Health Care and Social Services

UITTOMÄKI, SUSANNA:

How can a dead person see me from heaven when there are no windows in the coffin?
Piloting children's bereavement groups in Tampere.

Thesis

Part A: 55 pages, 18 appendix pages
(Part B: 35 pages, 11 appendix pages)
October 2009

The thesis was carried out as a development project where children's bereavement groups were piloted in Tampere. The purpose of the project was to design and develop an operational model for organizing such groups. The development project was carried out as an action research. The objective of the thesis was to enable the continuation of children's bereavement groups in Tampere in the future.

The pilot group was organized in spring 2009 for children from 5 to 9 years of age. The feedback of the families was collected through two questionnaires. The research data was analyzed by using data-based content analysis. The opinions of developing peer support for children were also collected by interviewing and consulting experts.

The report of the thesis consists of two parts. Part A contains information about theory of supporting grieving children, the progress of the project, action research and analyzing the research data. The operational model about organizing children's bereavement groups in part B was written by using theory, own experience and the results of the action research. *Part B has been published in January 2010 and it can be ordered from sururyhma@gmail.com.*

The project participated in a charity campaign called "Kuvassa Mukana" organized by the local newspaper called Aamulehti in spring 2009. The project got funding for organizing two more bereavement groups and for publishing the operational model. According to the feedback during the campaign and results of the action research there is a need for children's bereavement groups in Tampere. Many different organizations have displayed their interest in developing peer support for children, and while doing the thesis, the idea of organizing bereavement groups for children who have lost their parent was expanded also to bereavement groups for children who have lost their sibling. In the group a child can notice that he is not the only child in that kind of a situation and he gets peer-support from other children. In the group a child can express his feelings without being scared that he will increase sadness around him.

One future challenge is to develop the ability of schools and kindergartens to support grieving children. Another challenge is to create a functional service chain for families who have faced death.

Keywords: child, death, grief, peer-support, bereavement group

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	6
OSA A		
2	KEHITTÄMISHANKKEEN TAVOITE JA TARKOITUS	10
3	KUOLEMAN KOHDANNEEN LAPSEN TUKEMINEN.....	11
3.1	KRIISIPROSESSI	11
3.2	LAPSEN SURU	12
3.2.1	<i>Surun ilmeneminen.....</i>	<i>13</i>
3.2.2	<i>Surutyö .....</i>	<i>14</i>
3.2.3	<i>Käsitlemätön suru .....</i>	<i>17</i>
3.3	KUOLEMANKÄSITYKSEN KEHITTYMINEN	19
3.3.1	<i>5-6 –vuotiaan lapsen kuolemankäsitys .....</i>	<i>20</i>
3.3.2	<i>7–10 -vuotiaan lapsen kuolemankäsitys .....</i>	<i>22</i>
3.4	VERTAISTUKI.....	22
3.5	SUREVIEN PERHEIDEN TUEN KEHITTÄMINEN	25
4	KEHITTÄMISHANKKEEN TOTEUTUS.....	29
4.1	TOIMINTATUTKIMUS LÄHESTYMISTAPANA.....	29
4.2	KEHITTÄMISHANKKEEN AIKATAULU.....	31
4.3	SURURYHMÄN PILOTOINTI.....	33
4.4	AINEISTON KERUU JA ANALYYSI.....	33
4.4.1	<i>Asiantuntijahaastattelut ja konsultaatiot .....</i>	<i>34</i>
4.4.2	<i>Toiminnan havainnointi.....</i>	<i>35</i>
4.4.3	<i>Kyselyt perheille.....</i>	<i>36</i>
5	KYSELYJEN TULOKSET	38
5.1	ALKUKYSELYN TULOKSET	38
5.2	PALAUTEKYSELYN TULOKSET.....	39
5.3	TULOSTEN TARKASTELUA JA JOHTOPÄÄTÖKSET	40
6	POHDINTA	43
6.1	KEHITTÄMISHANKKEEN LUOTETTAVUUS JA HYÖDYLLISYYS.....	43
6.2	KEHITTÄMISHANKKEEN EETTISYYS	45
6.3	KEHITTÄMISHANKKEEN MERKITYS JA JATKOTUTKIMUKSEN AIHEITA.....	48

LÄHTEET	52
LIITTEET	56

Osoitteesta sururyhma@gmail.com tilattavissa olevan lasten sururyhmän toteuttamisen toimintamallin sisältö:

ESIPUHE	3
MITÄ ON LASTEN SURURYHMÄTOIMINTA?	5
PERHEIDEN TAVOITTAMINEN	6
RYHMÄN MUODOSTAMINEN	8
TILAT JA MATERIAALIT	9
RYHMÄTAPAAMISTEN SISÄLLÖT	11
1. tapaaminen, "Toisiimme tutustuminen ja minun tarinani"	13
2. tapaaminen, "Muistot"	17
3. tapaaminen, "Tunteet"	20
4. tapaaminen, "Kysymyksiä ja pohdintaa"	25
5. tapaaminen, "Selviytymiskeinot"	28
6. tapaaminen, "Tulevaisuus ja toiveet"	31
LISÄÄ AIHEESTA	34
LIITTEET	35

1 JOHDANTO

*Ei surua voi selittää
 ei ohjeistaa
 eikä valvoa.
 Ei surulle ole kaavoja
 ei aikaa
 eikä mittaa.
 Mutta sen voi
 maalata tauluksi
 laulaa lauluna
 soittaa sointuna
 vuodattaa itkuna
 saattaa sateena
 maan poveen
 kirjoittaa kirjaimina
 huutaa nimenäsi
 tatuoida taivaan tähtiin
 väriksi ruskaan
 kätkeä jäljeksi
 jäkälän pikariin
 (Hanna Ekola 2008)*

Noin joka kahdeskymmenes lapsi kokee toisen vanhempansa kuoleman ennen täysi-ikäisyyttä (Pojjula 2002, 146; Laimio 2004, 13). Vuosien 2007 ja 2008 aikana yhteensä 5286 alle 18-vuotiasta lasta menetti toisen tai molemmat vanhempansa Suomessa. Pirkanmaalla vähintään toisen vanhempansa menetti vastaavien vuosien aikana yhteensä 441 lasta. (Tilastokeskus 2009.)

Vanhemman menettäminen on lapselle aina kriisi, johon hän tarvitsee tukea. Kriisi on elämäntilanne, josta lapsi ”ei selviä aiempien kokemustensa, ikätasoisten kykyjensä ja käytössään olevien omien tai (läheisiin) ihmissuhteisiin liittyvien voimavarojensa avulla” (Tamminen 2000, 359). Vanhempansa menettänyt lapsi jää liian usein yksin surunsa kanssa, kun samaan aikaan leskivanhemman on selvittävä oman puolisonsa menettämi-

sen aiheuttamasta kriisistä. Tällöin ulkopuolisen aikuisen tuki on tärkeää lapselle, joka on kokenut suuren menetyksen. (Tamminen 2000, 359.)

Lasten suruun liittyvissä tutkimuksissa sekä alan kirjallisuudessa korostetaan vertaistuen tärkeyttä sureville lapsille. Lasten surua on tutkinut muun muassa kriisin kokeneiden lasten ja perheiden parissa pitkään työskennellyt norjalainen psykologi Atle Dyregrov. Norjassa järjestetyistä lasten sururyhmistä saatujen kokemusten mukaan lasten on erittäin tärkeää päästä puhumaan surustaan sekä kuoleman aiheuttamista tunteista perheen ulkopuolisille aikuisille sekä lapsille, jotka ovat kokeneet saman kuin he. (Dyregrov & Raundalen 1997, 117.)

Sosiaali- ja terveysministeriö painottaa sosiaalisten ja terveysongelmien ennaltaehkäisyä sekä varhaista puuttumista. Ministeriön mukaan ehkäisevän työn osaamista tulisi lisätä, jolloin sairauksiin ja sosiaalisiin ongelmiin liittyvät tukitoimet voitaisiin käynnistää mahdollisimman varhain. Ennaltaehkäisevän työn avulla voidaan parantaa väestön terveyttä ja hyvinvointia, sekä siten vähentää sosiaali- ja terveyspalveluiden tarvetta ja sitä kautta kustannuksia. Kustannukset laskevat palvelutarpeen pientyessä, jolloin palvelurakennemuutostukseen liittyvät tavoitteet tulevaisuuden palvelujen turvaamisesta, sekä sosiaali- ja terveydenhuollon kustannusten hallinnasta mahdollistuisivat paremmin. (Hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen 2009.)

Työskennellessäni 2000-luvulla lapsiperheiden parissa yhteensä noin kuusi vuotta, kohdasin työssäni pirkanmaalaisia lapsia, joiden toinen vanhempi oli kuollut. Kartoittaessani ennaltaehkäiseviä tukimuotoja, joita voisin ehdottaa perheille surun keskellä, löysin tukimuotoja ainoastaan aikuisille. Tampereella ei järjestetä ennaltaehkäisevää tukea lapsille kuoleman kohdatessa perheen. Tukea on tarjolla vasta sitten, kun lapsi oireilee ja hänet voidaan ohjata vaikkapa perheneuvolan kautta lasten psykiatriselle poliklinikalle. Lasten sururyhmiä on järjestetty Suomessa muun muassa Jyväskylässä ja Helsingissä, mutta toiminta ei ole vielä valtakunnallisesti vakiintunutta. Tampereella vastaavaa toimintaa on ollut ainoastaan yli 12-vuotiaille nuorille ja aikuisille. Mynttinen–Suonpää (2007) toteaa Jyväskylän alueella tekemässään, surevan lapsen saamaa tukea kartoittavassa opinnäytetyössään, että lasten sururyhmiä tulisi järjestää aktiivisemmin muuallakin Suomessa.

Tämä opinnäytetyö toteutetaan kehittämishankkeena, jossa pilotoidaan Tampereelle lasten sururyhmätoimintaa. Kehittämishankkeen aikana kehitetään toimintamalli, jota voidaan käyttää vastaavan toiminnan järjestämisen apuna. Hanke toteutetaan toimintatutkimuksellisenä prosessina, jossa toiminnan kehittäminen ja tutkimus tapahtuivat liittämällä. Tavoitteena on saada lasten sururyhmätoiminta jatkumaan Tampereella.

Opinnäytetyö on jaettu kahteen osaan. Osassa A kerrotaan lapsen surusta ja kuoleman käsityksen kehittymisestä, sekä käydään läpi vertaistukeen ja psykososiaalisen tuen kehittämiseen liittyvää teoriaa. Lisäksi osassa A kerrotaan kehittämishankkeen etenemisestä, sururyhmän pilotoinnista sekä siihen liittyvän toimintatutkimuksen toteuttamisesta. Toimintatutkimukseen liittyy asiantuntijahaastatteluita, kaksi pilottiryhmään osallistuneille perheille tehtyä kyselyä sekä havaintojen tekemistä ryhmätapaamisissa.

Osa B, joka syntyi toimintatutkimuksen tuloksia, omaa työkokemusta sekä aiheeseen liittyvää kirjallisuutta hyödyntäen, toimii lasten sururyhmätoiminnan järjestämisen konkreettisena työvälineenä. On tärkeää, että toimintamallia käyttävillä sururyhmän ohjaajilla on kokemusta ja koulutusta lasten parissa toimimisesta. Lasten ryhmiä ohjaavan on tärkeää tutustua myös teoriaan, joka liittyy lapsen suruun ja kuoleman käsityksen kehittymiseen sekä kriisiprosessin vaiheisiin. Tämän teorian sisäistäminen helpottaa työskentelyä lapsiryhmässä, kun käydään läpi suurta asiaa, jota lapsi kantaa mukanaan koko loppuelämänsä.

Opinnäytetyössä kerrotaan vanhempansa menettäneiden lasten vertaistuen kehittämisestä. Kehittämishankkeen edetessä toiminta laajeni kuitenkin myös sisaruksensa menettäneiden lasten sururyhmätoiminnaksi. Näin ollen teoriaa sisältävää A-osaa sekä oppaana toimivaa B-osaa voidaan käyttää myös sisaruksensa kuoleman kokeneiden lasten sururyhmien ohjaamisen apuna.

Haluan kiittää lämpimästi kaikkia, jotka ovat olleet tukena tämän työn tekemisessä. Kiitokset kuuluvat erityisesti KÄPY ry:n toiminnanjohtajalle, haastattelemilleni ja konsulttoimilleni asiantuntijoille, Aamulehdelle ja lehden Kuvassa Mukana -hyväntekeväisyyskampanjan äänestäjille, sururyhmiä kanssani ohjanneelle Hannalle, opinnäytetyöohjaajalleni Ulla-Maijalle sekä kaikille läheisilleni, jotka ovat monella eri tavalla olleet tukena matkan varrella.

OSA

A

2 KEHITTÄMISHANKKEEN TAVOITE JA TARKOITUS

Opinnäytetyö toteutetaan kehittämishankkeena, jossa pilotoidaan Tampereelle lasten sururyhmätoimintaa. Tarkoituksena on suunnitella ja kehittää toimintamalli, jota voidaan käyttää vastaavan toiminnan järjestämisen konkreettisena työvälineenä. Hanke toteutetaan toimintatutkimuksellisena prosessina, jossa toiminnan kehittäminen ja tutkimus tapahtuvat limittäin. Tavoitteena on saada lasten sururyhmätoiminta jatkumaan Tampereella.

Kehittämishanke voidaan jakaa neljään osaan:

1. Kirjallisuuskatsaus surevan lapsen kohtaamisesta ja tukemisesta
2. Lasten sururyhmän pilotointi ja arvioiminen
3. Lasten sururyhmän toimintamallin kehittäminen
4. Toimintamallin kirjoittaminen

Opinnäytetyön kirjallinen tuotos etenee edellä mainittujen vaiheiden mukaisesti. Opinnäytetyön A-osassa käydään läpi lapsen surun tukemiseen liittyvä teoria sekä kehittämishankkeen toteutus, joka sisältää sururyhmän pilotointiin sekä aineiston keruuseen ja analysointiin liittyvät yksityiskohdat. Osa B sisältää lasten sururyhmän toteuttamisen toimintamallin, joka kehitettiin toimintatutkimuksen tuloksia, omaa työkokemusta sekä aiheeseen liittyvää teoriaa hyödyntäen.

3 KUOLEMAN KOHDANNEEN LAPSEN TUKEMINEN

3.1 Kriisiprosessi

Äkillinen kriisi, esimerkiksi läheisen äkillinen kuolema, käynnistää ihmisessä heti psyykkisen sopeutumisprosessin. Psyykkisen sopeutumisprosessin vaiheet voidaan jakaa neljään osaan: sokkivaihe, reaktiovaihe, työstämis- ja käsittelyvaihe sekä uudelleen suuntautumisen vaihe. Näiden vaiheiden kestossa ja reaktioiden voimakkuudessa on yleensä yksilöllisiä eroja. (Saari ym. 2009, 11, 20.)

Lapsen kokiessa jotain järkyttävää, kriisiprosessi etenee näiden edellä mainittujen vaiheiden kautta samoin kuin aikuisellakin. Sokkivaiheessa lapsen reaktiot saattavat vaihdella lamaantumisesta elämän jatkumiseen ennallaan, ihan kuin mitään ei olisi tapahtunutkaan. Sokkivaiheen tehtävänä on suojata ihmisen mieltä liian järkyttävältä tiedolta tai kokemukselta. Psyykkiselle sokille on ominaista muun muassa epätodellisuuden tunne, sekä usein ulkoinen rauhallisuus. Sokkivaiheessa on tyypillistä ajatella *“Tämä ei voi olla totta!”*. Sokkivaihe kestää yleensä minuuteista muutamaan päivään. Mitä järkyttävämpi kokemus on, sitä kauemmin sokkivaihe kestää ja suojaa ihmisen mieltä. (Saari ym. 2009, 20-25, 64.)

Reaktiovaiheessa tapahtuma siirtyy vähitellen lapsen tietoisuuteen. Tässä vaiheessa mielen valtaavat vahvat tunteet ja ajatukset. Tapahtunutta on vaikea hyväksyä, ja lapsi saattaa tuntea surua, pelkoa, raivoa, kaipausta ja monia muita voimakkaita tunteita. Reaktiovaiheessa ajatukset ja tunteet ovat vahvasti tavoitettavissa ja käsiteltävissä. (Saari ym. 2009, 31-33, 64.)

Työstämis- ja käsittelyvaiheessa kriisiprosessi hidastuu. Lapsi käsittelee tapahtunutta leikeissään ja puheessaan, ja voimakkaat tunteet saattavat nousta pintaan, vaikka kokemus alkaakin tuntua etäisemmältä. Tässä vaiheessa tunteita on kuitenkin helpompi hallita, kuin reaktiovaiheessa. Monilla ihmisillä ilmenee vaikeita muisti- ja keskittymisvaikeuksia, ja tämä saattaa näkyä lapsilla muun muassa koulumenestyksen huononemisenä. Kriisin työstämis- ja käsittelyvaihe kestää kuukausia, joskus jopa vuosia. Tässä vaiheessa yhtenä tukimuotona voidaan käyttää vertaistukea. (Saari ym. 2009, 41-46, 64.)

Uudelleen suuntautumisen vaiheessa lapsi alkaa sopeutua uuteen elämäntilanteeseen, kääntää katseensa tulevaisuuteen, ja menetyksestä tulee osa hänen elämäänsä. Uudelleen suuntautumisen vaihe saattaa tulla vasta vuosien päästä, mutta monesti nuorempien ihmisten on helpompi suuntautua tulevaisuuteen kuin vanhempien ihmisten. (Saari ym. 2009, 48-49, 65.)

3.2 Lapsen suru

Lapsi voi surra monia erilaisia asioita, mutta tässä opinnäytetyössä surulla tarkoitetaan surua, joka aiheutuu toisen vanhemman kuolemasta. Jokainen lapsi suree läheisen menetystä, mutta kukin omalla tavallaan. Poijulan (2002, 18) mukaan suru on voimakas ja pitkäkestoinen mielipahan tunne, joka aiheutuu menetyksestä tai jostain muusta ikävästä tapahtumasta. Sureva joutuu kokemaan voimakkaita tunteita, joita hän ei ole aikaisemmin elämässään kokenut. Suru on aina yksilöllistä, joten reaktioiden kesto ja voimakkuus vaihtelevat.

Kehityksestä ja ympäristötekijöistä riippuen lapsi saattaa kehittää kypsän ymmärryksen kuolemasta jo kuusivuotiaana, useimmat lapset viimeistään kymmenenteen ikävuoteen mennessä. Kyky surra kehittyy kuitenkin paljon aikaisemmin, jo ensimmäisen ikävuoden aikana. Tuolloin lapsi on kehittänyt objektipysyvyyden käsitteen, eli hän ymmärtää että esine tai ihminen ei katoa, vaikka häviäisikin vähäksi aikaa näkyvistä. Samoin lapsi on luonut representaation eli ajatuksellisen hahmon kaikkein keskeisimmistä henkilöistä elämässään. Surun kokemiseen liittyy myös emotionaalinen separaatio. Kun lapsi tajuaa olevansa perusobjektista, eli useimmiten äidistään, erillinen yksilö, hän kokee eron hetkellä surua ja ahdistusta. Näin ollen myös perheen nuorimmat lapset tulisi huomioida surun kohdatessa perheen, vaikka pienten lasten ajattelutapa muun muassa kuolemasta poikkeaa vanhempien lasten ja aikuisen ajattelutavasta. (Erkkilä 2003, 21–22.)

Lapsensa menettäneiden aikuisten sururyhmiä ohjannut sekä kriisiryhmässä työskennellyt terveydenhoitaja Pirkko Nissinen (2009) on huomannut työssään, että lapset saattavat perhettä kohdanneen surun keskellä joutua kantamaan myös vanhempien surua. Aina vanhemmat eivät itse huomaa lapsen kantamaa taakkaa eivätkä yhdistä lapsen reaktioita suruun.

3.2.1 Surun ilmeneminen

Surun ilmenemistä kuvataan muun muassa reaktionä, käyttäytymisenä ja tunteena, mutta todellisuudessa lapsi käy surua kokiessaan samalla läpi monia muitakin tunteita (Erkkilä, Holmberg, Niemelä & Ylönen 2003, 12). Perhetyön pappi Marita Hakalan (2009) mukaan aikuisen tulisi auttaa lasta tunnistamaan tunteitaan, sillä ”suru pukeutuu usein aggressiivisuudeksi” (Hakala 2009). Aggressiivinen käyttäytyminen voi olla merkki hämmennyksestä ja tunteiden myllerryksestä, joka johtuu käsittelemättömästä surusta (Erkkilä 2003, 23). Tällainen aggressiivisuus ilmenee yleensä yli kuuden vuoden iässä. Lapsen käyttäytyminen surutyön aikana saattaa olla aggressiivisen lisäksi taantuvaa tai vetäytyvää, tai lapsi saattaa vaikuttaa hyvin väsyneeltä. Lapsen käyttäytymistä tulisi ymmärtää, mutta samaan aikaan lapsi tarvitsee turvalliset rajat toiminnalleen. (Laimio 2004, 18.)

Lapsi voi olla vihainen kuollutta läheistä kohtaan, koska ajattelee että tämä on jättänyt hänet ja aiheuttanut kaiken pahan. Viha voi kohdistua myös esimerkiksi ambulanssin kuljettajaa tai lääkäriä kohtaan, joka lapsen mielestä ei tehnyt tarpeeksi auttaakseen. Lapsi saattaa olla vihainen myös Jumalaa tai kuvittelemaansa henkilöitynyttä kuolemaa kohtaan. Viha itseä kohtaan syntyy, kun lapsi ajattelee että hänen olisi pitänyt voida estää kuolema. (Dyregrov & Raundalen 1997, 20.) Jos lapsi ei saa kokea vihaa kuollutta vanhempaansa kohtaan, on vaarana että viha kohdistuu myöhemmin muihin ihmisiin, esimerkiksi uuteen perheenjäseneseen, jos jäljelle jäänyt puoliso solmii uuden parisuhteen (Erjanti & Paunonen–Ilmonen 2004, 95). Lapsen tunnemyrskyyn voi surun ja vihan lisäksi liittyä esimerkiksi ahdistusta, syyllisyyttä, kaipausta ja ikävää. Nämä tunteet voivat näkyä lapsessa esimerkiksi ruumiillisina kipuina, koulumenestyksen huononemisenä tai aggressiivisuutena. (Pojula 2002, 143; Erjanti & Paunonen–Ilmonen 2004, 137.)

Surevilla lapsilla saattaa ilmetä pelkoja kuolemaan liittyen. Nämä pelot ilmenevät usein nukahtamisvaikeuksina, painajaisunina ja äkillisinä heräämisinä kesken unien. Lapset, jotka ovat saaneet käsitellä tapahtunutta päivän aikana, kärsivät painajaisunista vähemmän, kuin lapset jotka ovat syystä tai toisesta joutuneet torjumaan tapahtuneeseen liittyvät ajatukset. Nukkumaan mennessä lapsella on aikaa miettiä tapahtunutta, joten pelottavatkin ajatukset tulevat mieleen voimakkaammin. Pelko saattaa johtua myös siitä, jos lapselle on kerrottu, että kuollut vanhempi ”nukahti”. (Dyregrov 1993, 21.)

Alle 8 -vuotiaat lapset, varsinkaan pojat, eivät yleensä ilmaise suruaan sanallisesti, mut-

ta aikuiset voivat tarkkailla pienen lapsen surutyötä seuraamalla hänen leikkejään. Kaikki lapset ilmaisevat suruaan jollain tavalla, mutta lapsi ei välttämättä suoranaisesti itse tiedosta suruaan. Tämä saattaa aiheuttaa lapselle pelkoa ja hämmennystä. (Erjanti & Paunonen–Ilmonen 2004, 92.) Myös Laitisen, Laukkasen ja Shemeikkan (2005, 19) tekemässä läheisen kuoleman aiheuttamaa surua koskevan tutkimuksen mukaan alaluokkalaisista pojista vain noin joka toinen ilmaisi tunteensa, kun taas tytöistä tunteensa ilmaisi lähes jokainen.

Normaalilla ja terveellä tavalla sureva lapsi ei näytä koko ajan surevan, vaan suru nousee pintaan aina välillä, hetkittäin (Humphrey & Zimpfer 2008, 110). Mielenterveys- ja kriisityön lehtori Annukka Häkämies (2009) kuvailee, että lapsi ikään kuin tekee matkaa surun ja leikin välillä, ettei suru tuntuisi liian voimakkaalta. Hänen mukaansa aikuinen pääsee tähän tilaan vasta paljon myöhemmin.

Syöpään sairastuneiden vanhempien lapsia ja vanhemmuutta tutkineet lastenpsykiatri Hanna Manninen ja psykoterapeutti Florence Schmitt ovat todenneet, että lapsi ei välttämättä näytä suruaan, koska yrittää tällä tavoin säästää vanhempiaan. Lapsi kuitenkin aistii jatkuvasti kodin tunneilmastoa, ja liittyy helposti kaikki huolestuttavat asiat itseensä. Lapsi saattaa ajatella, että äidin tai isän suru johtuu siitä että hän on ollut paha. Näin ollen vanhempien tarkoitus säästää lasta ikäviltä asioilta saattaakin johtaa syyllisyyden tunteeseen. (Vainikainen 2005, 32.) Myös Laitisen ym. (2005, 18) tekemässä tutkimuksessa vanhemman kuoleman kokeneet nuoret kertovat kätkeytyksestä surustaan: ”*Olin surullinen useamman kuukauden, mutta en näyttänyt surua kenellekään*” ja ”*Äiti kuoli kun olin 10v. Käyttäydyin normaalisti mutta olin kauan surullinen*”.

3.2.2 Surutyö

Lapsi tekee surutyötä käsittelemällä tapahtunutta sekä ajatusten että tunteiden avulla (Dyregrov 1993, 53). Lapsen surureaktioon vaikuttavat monet eri tekijät, kuten esimerkiksi se millaisesta kuolemasta on kyse, kuka on kuollut, lapsen aiemmat kokemukset ja hänen persoonallisuutensa, lapsen saama tuki läheisiltään (Poijula 2002, 18) sekä läheisten aikuisten tapa käsitellä kuolemaa (Dyregrov 1993, 48–50). Emotionaalisesti epävaakaat lapset kestävät vaikeuksia ja stressiä huonommin kuin lapset, jotka tulevat turvallisista ja lämminhenkisistä perheoloista. Myös työstämättä jääneet aiemmat menetykset ja

tuskalliset kokemukset pitkittävät ja vaikeuttavat surutyötä (Erjanti & Paunonen-Ilmonen 2004, 99.)

Aikuiset ajattelevat usein, että lapsi on ”päässyt surun yli”, kun hän ei puhu tapahtuneesta. Todellisuudessa lapsi täyttää mielikuvituksellaan puuttuvat tietonsa tapahtuneesta, mikä saattaa johtaa itsesyytöksiin ja virheellisiin johtopäätöksiin tapahtumista. Vaikka suru saattaa näyttäytyä lapsen tekemisissä vain hetkittäin, se vaikuttaa lapseen jatkuvasti. Tämän vuoksi on tärkeää, että lapselle annetaan tilaisuus puhua tapahtuneesta. (Gyllenswärd, G. 2006, 186–188.) Aikuiset saattavat ajatella, että lasta täytyy varjella surullisilta asioilta. Lapsi kuitenkin näkee ja kuulee paljon enemmän kuin aikuiset olettavat, ja hän myös aistii tunneilmaston joka kotona vallitsee. Mikäli kuolemasta ei puhuta, lapsi täyttää tietoaukot mielikuvituksensa lisäksi maagisilla ajatuksilla. (Holmberg 2003, 59–60.) Myös Hakala (2009) on huomannut työssään, että mikäli aiheita vältellään, lapsen mieleen saattaa nousta kummia kuvitelmia, jotka tavallaan estävät oikean tiedon saamista.

Mikäli leskivanhempi pyrkii suojelemaan lastaan peittämällä oman surunsa, lapsi saa käsityksen että tunteiden näyttäminen on väärin. Lapsen surun patoutumisen estämiseksi on tärkeää, että lapsi saa puhua kuolleesta ja näyttää tunteensa. (Dyregrov 1993, 67.) Kuolleesta läheisestä puhuminen saattaa muuttua tabuksi, kun sekä lapsi että vanhempi yrittävät suojella toisiaan olemalla puhumatta asiasta. Aikuisen on tärkeää antaa lapselle esimerkkiä siitä, että on sopivaa muistella kuollutta ja surra. (Kübler-Ross & Kessler 2006, 191–192.) Aikuisten sururyhmiä ohjaava sairaalapastori Taru Varpenius (2009) kertoo, että lapsi muuttuu usein varovaiseksi suhteessa vanhempaansa. Pieni lapsi ei vielä tunnista, mistä vanhemman paha mieli johtuu, koska lapsi ajattelee kaiken itsensä kautta. Tämän vuoksi lapsi saattaa ajatella, että *”ei saa puhua tästä kun äiti rupeaa heti itkemään”* (Varpenius 2009.)

Lapset eivät sure samalla tavalla kuin aikuiset, ja saattavat näyttää siltä että ovat ”unoh-taneet” tai ”eivät välitä”. Vanhemman kuolema aiheuttaa kuitenkin tunteita, joita lapsi kantaa mukanaan koko lapsuutensa. Hän ei aina itse löydä keinoja noiden uusien tunteiden käsittelyyn ja häneltä saattaa puuttua tuki, joka voisi helpottaa niiden käsittelyä. (Granot 2004, 9.) Myös Varpenius (2009) korostaa, että lasta on rohkaistava suremiseen. Lapselle on myös kerrottava, että suru aiheuttaa monenlaisia tunteita. Hänen mukaansa avoimuus on tärkeintä, ja lapselle on korostettava että surun ilmaiseminen on luonnolli-

nen ja sallittu asia. Hän toteaa, että surulle ei ikävä kyllä ole tilaa yhteiskunnassamme, eikä kuolemaan ja suruun suhtauduta tarpeeksi luonnollisesti. Myös Poijulan (2002, 35–36) mukaan yhteiskunnassamme ajatellaan edelleen, että surusta on päästävä mahdollisimman nopeasti yli. Surun ilmaisemista pidetään heikkoutena, mikä aiheuttaa surun kieltämistä ja välttämistä. Tämä saattaa aiheuttaa sureville ahdistusta ja depressiota.

Suzanne Sjöqvistin (2006) kokoamassa kirjassa lapset ja nuoret kertovat kokemuksiaan vanhemman menettämisestä. Monissa kirjoituksissa mainitaan se, että ihmiset hämmenyttyvät ja pyytelevät anteeksi, kun kuulevat että lapsi tai nuori on menettänyt vanhempansa. Tämä hämmentää myös lasta, kun surusta ei uskalleta puhua avoimesti. Surevalle tulee helposti tunne, että ihmiset kääntävät hänelle selkänsä, kun eivät halua puhua tai kysyä asiasta.

Kuolemantapauksen omassa perheessään kokeneet lapset reagoivat tapahtuneeseen paljon voimakkaammin ja kauemmin kuin yleisesti luullaan (Pojula 2002, 141). Erityisesti merkkipäivien, kuten kuolleen läheisen syntymäpäivän ja kuolemantapauksen vuosipäivän tienoilla suru voimistuu. Norjassa järjestetyistä lasten sururyhmistä saatujen kokemusten perusteella ”lapsi kokee perhettä kohdanneen kuolemantapauksen jälkeen kahden vuoden ajan useita ja pitkiä raskaita aikoja”. (Dyregrov & Raundalen 1997, 108.)

Hakala (2009) kertoo, miten vanhempi voi sanoittaa lapselle tunteitaan ja näin helpottaa lapsen hämmennystä. Mikäli lapsi on huolissaan vanhemman itkemisestä, hänelle on tärkeää kertoa että itku on luonnollista tässä tilanteessa ja se auttaa surutyössä. Lapselle voi myös kertoa, että tilanne helpottuu yleensä ajan myötä, eikä vanhempi itke enää yhtä paljon, kun aikaa on kulunut tarpeeksi. On kuitenkin tärkeä korostaa sanaa ”yleensä”, koska joskus suru pitkittyy ja joku saattaa jäädä siihen kiinni poikkeavalla tavalla. Tunteiden sanoittaminen ja näyttäminen lapselle ovat tärkeitä asioita. Suomalaiselle kulttuurille tyypillinen suurien tunteiden kätkeminen aiheuttaa paljon masennusta maassamme. (Hakala 2009.) Onkin tärkeää, että vanhemmat hyväksyvät itse omat reaktionsa, jolloin avoin suhtautuminen esimerkiksi itkemiseen välittyy myös lapseen (Saari 2003, 261).

3.2.3 *Käsitlemätön suru*

Kiviniemi (2009, 111–112) on tutkinut väitöskirjassaan psykiatrisessa hoidossa olleiden nuorten aikuisten kokemuksia elämästään ja elämää eteenpäin vievistä asioista. Väitöskirjan mukaan psyykkisen pahan olon taustalla on usein traumaattinen elämäntapahtuma, kuten vanhemman kuolema, joka on jäänyt kuormittamaan nuoren mieltä. Kun lapsi tai nuori menettää vanhempansa, hän kokee usein, että elämä muuttuu huonompaan suuntaan ja hänen turvattomuuden tunteensa lisääntyy. Nuoren mieltä saattaa painaa syyllisyys vanhemman kuolemasta, ja hän omaa usein vahvan muistikuvan muiden perheenjäsenten surusta. Tutkimuksen tulokset viittaavat siihen, että lapset ja nuoret surevat yksin, ilman aikuisen tukea. Yksin sureminen saattaa olla alku nuoren psyykkisille vaikeuksille ja aiheuttaa nuorelle pahaa oloa.

1980 – luvulla tehtyjen tutkimusten mukaan käsitlemättömät lapsuudessa koetut menetykset saattavat vaikuttaa persoonallisuuden kehitykseen sekä aiheuttaa psyykkisiä ongelmia myöhemmin elämässä, kuten depressiota ja itsetuhoista käyttäytymistä. Tämän vuoksi lasta on tuettava surun käsittelemisessä, ettei suru ”lukkiudu” hänen sisäänsä. (Dyregrov 1993, 33–34.) On tavallista, että lapsi kokee tavallaan kaksinkertaisen menetyksen perheenjäsenen kuollessa. Kuoleman kohdatessa koko perhe on ainakin jonkin aikaa sekasortoisessa tilassa, ja lapsen hätä saattaa jäädä tunnemyrskyssä vaille huomiota. Hän menettää siis joksikin aikaa myös jäljelle jääneen vanhempansa täyden huomion ja tuen, ja saattaa syyttää kuolemasta joko itseään tai eloon jäänyttä vanhempansa. Monesti lapsi ajattelee, että varsinkin äiti on vastuussa kaikesta, niin hyvästä kuin pahasta. Samaan aikaan kun lapsi tarvitsisi äidin tukea, hän ei pysty luottamaan äitiin, koska ajattelee että tämän olisi pitänyt pystyä estämään kuolema. Vanhemman menettäneillä psykoterapiaa tarvinneilla lapsilla on ollut muun muassa itsesyytöksiä kuolemasta, muiden syyllistämistä, pelkoa menetetyin kustosta tai muidenkin läheisten kuolemista sekä itsetuhoisia fantasioita. (Schulman 2007, 172–173.)

Käsitlemättömän surun koteloituessa suru jää osaksi ihmistä ja ruumista. Kun surematon suru nousee pintaan myöhempien menetysten kohdatessa, tapahtuman käsittelemisen on entistä tuskallisempaa. Koteloitunut suru saattaa aiheuttaa emotionaalista tunteettomuutta menetyksen aiheuttaman tunnereaktion kieltämisen kautta. Tämä saattaa aiheuttaa psyykkisiä ja sosiaalisia ongelmia myöhemmin elämässä. (Laimio 2004, 19.)

Yksikin käsittelemätön traumaattinen kokemus saattaa johtaa yksilön persoonallisuuden kehityksen häiriintymiseen. Usein uusi traumaattinen tapahtuma aktivoi vanhat kokemukset, varsinkin jos vanhat tapahtumat on aiemmin torjuttu. Tämä vaikeuttaa tapahtumien käsittelyä, ja aikaisemmista kokemuksista pintaan nousevan tunteen voima saattaa yllättää. (Saari 2003, 69–71.) Mielenterveys- ja kriisityön lehtori Annukka Häkämiehen (2009) mukaan kyse on kumulatiivisesta kriisistä, jolloin käsittelemättömät ongelmat kasaantuvat ihmisen mieleen. Jokin uusi kriisi saattaa nostaa pintaan käsittelemättömät kriisit, eikä ihminen aina yhdistä esimerkiksi ahdistumisen tunnetta aiempiin kokemuksiinsa.

Käsittelemätön traumaattinen kokemus saattaa vaikuttaa tiedostamattomasti kaikkiin valintoihin ja ihmissuhteisiin myöhemmin elämässä. Se saattaa aiheuttaa ihmissuhteita haittaavaa käyttäytymistä, muun muassa mustasukkaisuutta, väkivaltaisuutta tai liiallista turvallisuuden tunteen hakemista. (Saari 2003, 75–76, 95.) Saaren (2003, 317) mukaan psyykkistä traumaa voidaan verrata pakastamiseen. Trauma tallentuu mieleen sisältäen tunnelataukset, vaikkakin sen vaikuttaminen elämämme kulkuun ja persoonallisuuteemme on usein tiedostamatonta. Tämän vuoksi ihminen ei välttämättä ymmärrä mistä esimerkiksi yhtäkkinen voimakas ahdistus johtuu, kun traumaan liittyvät tunteet aktivoituvat myöhemmin jonkun tapahtuman yhteydessä.

Lapsi ei aina halua ilmaista kaikkia tunteita ja asioita läheisimmille ihmisille, joten lapsen olisi hyvä päästä ilmaisemaan suruaan ja muita kuoleman aiheuttamia tunteita myös kodin ulkopuolisille aikuisille. Lapsuudessa koettu suru nousee usein uudelleen pintaan, kun aikuisiässä kohdataan surua. Myös tietyt aikuisiän kehitys- ja muutostilanteet saattavat palauttaa koetun surun mieleen. (Erkkilä ym. 2003, 9–11.) Lapsi käsittelee surua vielä vuosienkin jälkeen vanhemman kuolemasta, riippumatta siitä kuinka vanha hän oli kuoleman hetkellä. Tämä käy ilmi monista kirjoituksista Sjöqvistin (2006) kokoamassa teoksessa.

Sjöqvistin (2006) kokoamassa kirjassa monet vanhempansa menettäneet nuoret pahoittelevat sitä, että lapsuus jäi kesken toisen vanhemman kuoltua. Lapsi ottaa usein aikuisen roolin perheessä tukeakseen jäljelle jäänyttä vanhempaansa sekä nuorempia sisarusiaan. *”Minun on ollut pakko kasvaa aikuiseksi varhemmin, ja se ärsyttää...”* kuvailee tuntemuksiaan 20-vuotias tyttö, joka menetti isänsä 3-vuotiaana (Sjöqvist 2006, 236).

Liian varhain omaksuttu aikuisen ja tukijan rooli saattaa aiheuttaa sen, että lapsi tai nuori ei pääse itse käsittelemään tarpeeksi omaa suruaan. Tällöin on vaarana, että osa lapsuudesta jää elämättä. (Dyregrov 1993, 34; Smith 1999, 18.) Toisaalta Dyregrovin (1993, 34) mukaan vastuun ottaminen perheestä saattaa myös positiivisella tavalla edistää lapsen tai nuoren kehitystä ja kypsymistä.

Kriisi- ja traumapsykoterapeuttina työskentelevän Pia Yli-Pirilän (2009) kokemuksen mukaan moni vanhempansa lapsuuden aikana menettänyt tarvitsee psykoterapiaa myöhemmin elämässään – erityisesti murrosiässä tai oman perheen perustamisen aikana. Tarve psykoterapiaan on erityinen, jos vanhempi on tehnyt itsemurhan ja suru on jäänyt käsittelemättä. Psykoterapian tarve riippuu siitä, miten paljon lapsi on saanut sosiaalista tukea suruunsa elämänsä aikana. Myös mielenterveysseuran SOS-keskuksen kriisityön johtaja Anni Kauppinen pahoittelee Mielenterveys-lehden artikkelissa, että liian moni lapsi ja nuori joutuu jäämään surunsa kanssa yksin. Hänen mukaansa monilla ihmisillä on taustallaan lapsena läpikäymätöntä surua, jota joudutaan työstämään vielä aikuisiäkläkin. (Salonen 2002, 14.)

3.3 Kuolemankäsityksen kehittyminen

Lapsi käsittelee kuolemaa ja surua uudelleen ja uudelleen eri kehitysasteiden kohdalla. Hän käy läpi menetyksen aiheuttamia tunteita, etsii uusia keinoja muistella kuollutta läheistä ja pyrkii mukautumaan ympäristöön, josta puuttuu tärkeä ihminen. Psykososiaalisen ja kognitiivisen kehittymisen myötä lapsi käy läpi näitä asioita kerta toisensa jälkeen, aina hieman eri tavalla. (Humphrey & Zimpfer 2008, 110–111.) Vanhemman kuollessa lapsen näivi suhtautuminen maailmaan muuttuu. Maailma ei olekaan enää onnellinen ja turvallinen paikka, jossa kaikki toiveet toteutuvat, vaan lapsi kokee maailman tästä eteenpäin eri tavalla. Menetyksen käsittely jatkuu koko lapsuuden ajan ja lapsen kehittyessä käsitys tapahtuneesta muuttuu lapsen kognitiivisen ja emotionaalisen kehityksen mukaan. (Granot 2004, 9–10.)

Seuraavissa kappaleissa on tietoa lapsen kuolemankäsityksen kehitymisestä. On kuitenkin pidettävä mielessä, että lapsen kuolemankäsitys ei riipu pelkästään lapsen kromologisesta iästä, vaan siihen vaikuttaa myös lapsen kognitiivinen kehitys, sosiokulttuurinen tausta sekä suhde hengellisyyteen (Erkkilä 2003, 19). Kuoleman ymmärtämisen

kehittyminen on yhteydessä ajattelun kehittymiseen, eli sen kehitysvauhti on aina yksilöllistä. Ajattelun kulku menee kuitenkin samalla tavalla kaikilla lapsilla, ja siihen liittyy tietyissä ikävaiheissa muun muassa maagista ajattelua sekä mahdollisesti syyllisyyttä. (Dyregrov 1993, 13.) Humphreyn ja Zimpferin (2008, 107) mukaan kuoleman ymmärtäminen edellyttää kolmen kuolemaan liittyvän käsitteen ymmärtämistä. Näitä ovat kuoleman universaalisuus, peruuttamattomuus sekä ruumiin toimimattomuus. Poijulan (2002, 143) mukaan kuoleman ymmärtäminen edellyttää näiden kolmen lisäksi kuoleman kausaalisuuden eli syy-seuraussuhteen, sekä jonkin tyyppisen kuolemanjälkeisen elämän jatkumisen ymmärtämistä.

3.3.1 5-6 -vuotiaan lapsen kuolemankäsitys

Alle viisivuotias lapsi ei vielä ymmärrä kuoleman universaaliutta, eli että se koskettaa kaikkia. Tämän ikäinen lapsi ei myöskään vielä ymmärrä kuoleman lopullisuutta, vaan uskoo kuolleen vielä palaavan takaisin. (Dyregrov 1993, 13; Poijula 2002, 143–144; Humphrey & Zimpfer 2008, 108.) Hän saattaa ehdottaa, että valot on jätettävä palamaan eteiseen yöksi jotta kuollut näkee tulla takaisin (Erjanti & Paunonen–Ilmonen 2004, 91).

Pieni lapsi ymmärtää asiat erittäin konkreettisesti, joten kuoleman yhteydessä on vältettävä lasta hämmentäviä ilmauksia, kuten ”nukkui pois” tai ”lähti pitkälle matkalle”. Tällaiset ilmaukset saattavat aiheuttaa pelkoa lapsessa, kun on aika mennä nukkumaan tai joku lähtee matkalle. Pieni lapsi saattaa hämmentyä myös, jos hänelle kerrotaan, että kuollut on Jeesuksen luona ja samaan aikaan haudassa. (Dyregrov 1993, 13; Holland, Dance, MacManus & Stitt 2005, 66.) Häkämies (2009) huomauttaa, että lapsella ei ole vielä kuolemasta samanlaista pelottavaa ajatusta kuin aikuisilla. Tämän vuoksi lapselle on turvallista puhua kuolemasta. Kuolema on lapselle uusi käsite, joten hän antaa sille mielessään uuden merkityksen kohdatessaan vanhempansa kuoleman. Sen sijaan lapsella on jo valmiiksi mielessään sisältö käsitteille ”nukkua” ja ”lähteä matkalle”, joten hän alkaa helposti pelkäämään nukkumaan menemistä tai matkalle lähtemistä, jos hän yhdistää nuo käsitteet kuolleeseen vanhempaansa.

Pienet lapset kysyvät kuolleesta usein konkreettisia asioita, kuten syökö hän vielä, pysyykö hän puhumaan tai hengittääkö hän. Vastauksissa on oltava hyvin selkeä. Lapsi saattaa ymmärtää esimerkiksi lauseen ”hän meni taivaaseen” niin, että kuollut läheinen

halusi itse mennä sinne ja lapsi ihmettelee miksi häntä ei haeta pois sieltä. (Kübler-Ross & Kessler 2006, 193–195.) 5–6 -vuotias lapsi kuvittelee, että kuollut kokee edelleen erilaisia tunteita ja toimii konkreettisesti kuten elävätkin ihmiset (Erjanti & Paunonen–Ilmonen 2004, 91).

Alle kouluikäiselle lapselle on tyypillistä egosentrinen ajattelu, jolloin hän uskoo olevansa kaikkien tapahtumien keskipisteenä ja pystyvänsä mihin vain. Normaalisti egosentrisyys tukee lapsen uteliaisuutta ja itsetunnon kehittymistä. Kuitenkin lapsen käsitellessä kuolemaa egosentrisyys saattaa johtaa syyllisyyden tunteeseen, kun lapsi ajattelee, että hänen olisi pitänyt pystyä estämään kuolema. (Smith 1999, 16.)

Egosentrisen ja maagisen ajattelun vuoksi lapsi saattaa luulla, että hänen ajatuksensa ja käytöksensä on aiheuttanut läheisen kuoleman. Tämän vuoksi hän saattaa kokea syyllisyyttä tapahtuneesta, ja ajattelee että kuolema on rangaistus hänen ajatuksistaan ja teoistaan. (Dyregrov 1993, 14; Salonen 2002, 15; 25–26; Holland ym. 2005, 61.) Mikäli lapsi ottaa syyllisyytensä puheeksi, tulisi aikuisen suhtautua asiaan vakavasti, vaikka lapsen syyllisyys tapahtumaan kuulostaisikin mielettömältä. Aikuisen tehtävänä on varmistaa että lapsi ymmärtää ettei hän ole syyllinen tapahtuneeseen. (Saari 2003, 255–260; Kübler–Ross & Kessler 2006, 188–189.) Myös Varpenius (2009) korostaa järjestämiseen sururyhmissä vanhemmille että lapselle on hyvä sanoa monta kertaa, ettei lapsi ole syyllinen kuolemaan – vaikka lapsi ei sitä kysyisikään. Lapsi yhdistää monesti vääriä asioita toisiinsa, ja luulee esimerkiksi oman kiukuttelunsa aiheuttaneen kuoleman.

Maagisen ajattelun vuoksi lapsi saattaa myös vaieta tapahtuneesta, koska hän uskoo tapahtuneen toistuvan jos siitä puhutaan (Dyregrov 1993, 20). Mielikuvituksen ja maagisen ajattelun avulla lapsi pyrkii myös suojaamaan itseään turvattomuuden tunnetta aiheuttavilta ajatuksilta (Holland ym. 2005, 61). Pieni lapsi saattaa keksiä esiloogisen ajattelutapansa vuoksi virheellisiä selityksiä kuolemalle. Esimerkiksi kuultuaan jonkun kuolleen sairaalassa, hän saattaa kuvitella sairaalan paikaksi jossa ihminen surmataa. (Dyregrov 1993, 14, 49–50.)

Esikouluikäisen lapsen käsitys ajasta on sirkulaarinen, eli hänen mielestään aika kulkee ympyrää. Aamulla herätään, päivällä valvotaan, yöllä nukutaan ja jälleen aamulla herätään. Tällaisen ajattelun vuoksi lapsi uskoo myös kuolleen tulevan takaisin: me elämme, kuolemme ja elämme jälleen. (Dyregrov 1993, 14.)

3.3.2 7–10 -vuotiaan lapsen kuolemankäsitys

Lapselle kehittyy kypsä käsitys kuolemasta kuuden ja kymmenen ikävuoden välillä. Silloin lapsi ymmärtää, että kuolleen kaikki elintoiminnot ovat pysähtyneet eikä kuollut enää palaa takaisin. Seitsemän vuoden iässä lapsi ymmärtää jo hyvin kuoleman universaalisuuden, mutta ei silti välttämättä pidä omaa kuolemaansa mahdollisena. Ajatukset omasta kuolemasta muuttuvat ymmärrettävämmäksi yleensä vasta nuoruusvuosina. Alle kymmenenvuotiaiden lasten ajattelu on edelleen konkreettista, ja he tarvitsevat surutyönsä avuksi konkreettisia asioita, kuten rituaaleja, kuvia ja niin edelleen. (Dyregrov 1993, 15, 19.) Yli seitsemänvuotiaillakin saattaa esiintyä vielä maagista ajattelua, ja he saattavat pitää kuolemaa jonkinlaisena rangaistuksena itselleen. Ajattelun kehittyessä lapsi alkaa ymmärtämään että kuolemaan on aina joku syy, sitä ei voi peruuttaa ja se voi tapahtua kelle vain. (Holland ym. 2005, 61.) Ymmärrys olemassaolon rajallisuudesta ja kuoleman peruuttamattomuudesta saattaa aiheuttaa lapselle menettämisen pelkoa (Pojula 2002, 145). Vaikka lapsi ei enää kieltäisi oman kuolemansa mahdollisuutta, hän saattaa Erjannin ja Paunonen–Ilmosen (2004, 91) mukaan silti uskoa, että oma kuolema on mahdollista välttää.

Kuusi – kahdeksan -vuotias lapsi saattaa kuvitella kuoleman olevan henkilöhahmo, esimerkiksi vampyyri tai peikko, nähtyään esimerkiksi televisiossa tai sarjakuvissa pelottavia hahmoja. Hän saattaa tämän vuoksi pelätä kuoleman tulevan hakemaan häntä ja muita läheisiään. (Laimio 2004, 12.) Lapsi saattaa vältellä kuolleesta henkilöstä puhumista pelätessään että pelottava hahmo tulee puhumisen vuoksi hakemaan häntä seuraavaksi (Humphrey & Zimpfer 2008, 108). Kuoleman ollessa pelottava asia, lapsi alkaa kuitenkin pikku hiljaa ymmärtämään syitä ja seurauksia, jotka vaikuttavat tapahtuman taustalla. Pikku hiljaa kypsä ymmärrys kuolemasta ja sen syistä kehittyy, yleensä kymmenenteen ikävuoteen mennessä. (Laimio 2004, 12.)

3.4 Vertaistuki

Vertaistuki on toimintaa, jossa samoja asioita kokeneet käyvät läpi kokemuksiaan ja tunteitaan joko keskenään tai ohjaajan avulla. Vertaisryhmään osallistujia yhdistää siis

joku tietty tekijä, ja ryhmän toimintaan liittyvä tärkeä anti on keskinäisen tuen saaminen ja antaminen. (Laimio 2004, 22.) Vertaistukiryhmässä lapsi saa kokemuksen, ettei ole tilanteessaan yksin, ja samalla hän saa kokemuksen siitä, että voi olla muille saman kokeneille tukena. Tämä kokemus on hyväksi lapsen itsetunnolle. (Inkinen & Söderblom 2005, 17.) Ihmisellä on omia sisäisiä voimavaroja, jotka voidaan saada käyttöön ryhmätoiminnan avulla. Aikaisemmin kyläyhteisöt ja suvut tukivat surijaa, nykyään tällaista yhteisöllisyyttä ei enää ole. Vertaistuessa onkin kysymys uudenlaisten yhteisöllisyyden muotojen rakentamisesta. (Laimio 2009.)

Holmbergin (2003) mukaan menetyksen ja muiden traumaattisten kokemusten läpikäymisen vuoksi lapsella on yleensä alentunut itsetunto, ja mahdollisesti viivettä sosiaalisessa sekä tunne-elämän kehityksessä. Hänen kehitystään voidaan tukea monin eri tavoin muun muassa vertaisryhmissä. (Holmberg 2003, 74.) Vertaistukiryhmän toimintaan liittyy aina myös ilon tunteita, vaikka niissä käsitelläänkin kipeitä asioita. Ryhmätoiminta antaa lapselle mielihyvän tunteen, joka syntyy uusiin ystäviin tutustumisesta, yhteenkuuluvuuden tunteesta sekä yhteisestä ilon kokemisesta surunkin keskellä. (Holmberg 2003, 71.)

Psykologi ja kriisipsykoterapeutti Soili Poijulan (2009a) mukaan vertaistuella on psykoterapiaan verrattavia vaikutuksia, ja jopa sellaista vaikutusta mitä psykoterapia ei voi edes antaa. Tutkimusten mukaan vaikutus on vielä parempi, mikäli ryhmäläiset ovat tekemisissä keskenään myös ryhmän ulkopuolella. Hänen mukaansa yhteiskunnan tulisi tukea vertaistukitoimintaa, sillä se on sellaista terveyttä tukevaa toimintaa, jota ammattilaisetkaan eivät aina voi antaa.

Tässä opinnäytetyössä lasten vertaistukiryhmästä käytetään nimitystä sururyhmä. Sururyhmät ovat hyvin terapeuttisia, vaikka ne eivät kuuluukaan varsinaisen terapian piiriin. Sururyhmässä ei analysoida lapsen tekemiä kädentöitä eikä käyttäytymistä, vaan sururyhmä tarjoaa lapselle tilaisuuden käsitellä kuolemaa, surua ja tunteita turvallisessa ympäristössä. Sururyhmään osallistuvilla lapsilla ei tarvitse olla todettuja psyykkisiä tai sosiaalisia ongelmia. Tärkein asia sururyhmätoiminnassa on se, että siellä lapsi huomaa että ei ole ainut jolle on käynyt näin. Hän tulee tietoiseksi siitä, että maailmassa on muitakin joille on käynyt samalla tavalla, ja tämä tuo lohtua hänen suruunsa. (Holmberg 2003, 90–91.)

Susan Smithin (1999, 92) mukaan lasten sururyhmätoiminnasta on monenlaista hyötyä verrattuna yksilö- tai perhetyöhön. Sururyhmässä lapsen itseluottamus kasvaa, tunne erilaisuudesta eli leimaantumisen vähenee sekä voimattomuuden ja eristäytymisen tunteet lievittyvät. Sururyhmässä lapsen elämäntilanne normalisoituu, kun hän tapaa muita saman kokeneita.

Sururyhmässä lapsi oppii sanoittamaan tunteitaan, ja oppii keinoja tunteiden käsittelemiseen. Ryhmässä lapsen itsetunto ja minäkehitys saavat tukea, ja hän voi löytää selviytymiskeinoja sekä voimavaroja jotka auttavat surun läpikäymisessä. (Laimio 2004, 23–24.) Vertaistuki on erityisen tärkeä tukimuoto lapselle, sillä hänelle saattaa muodostua vahva tunne erilaisuudesta esimerkiksi päiväkotiryhmässä tai koululuokassa, missä hän ei välttämättä kohtaa lainkaan saman kokeneita lapsia.

Sururyhmään osallistuminen edellyttää, että lapsen suruprosessi on edennyt normaalisti ja hänellä on halukkuutta tulla ryhmään. Ryhmään osallistumisen sijasta kannattaa miettiä muita tukimuotoja tai jopa yksilöterapiaa, mikäli lapsella ilmenee regressiivistä ja yleriippuvaista käyttäytymistä, voimakkaita pelkoja, aggressiivisuutta, sosiaalisia ongelmia tai muita patologisen surun oireita. Lapsi ei saa apua pitkittyneeseen tai jumiutuneeseen suruunsa ryhmästä, vaan saattaa päinvastoin hankaloittaa muiden ryhmäläisten työskentelyä. (Laimio 2004, 25.)

Tuettu Suru -projektin toteuttamista lasten ja nuorten sururyhmistä on saatu hyviä kokemuksia Jyväskylässä, ja aiheesta on kirjoitettu teoksia joita hyödynnetään myös tässä opinnäytetyössä. Teoksissa käydään läpi lapsen surun tukemiseen ja menetyksen käsitteelyyn liittyvää teoriaa, mutta myös käytännön ohjeita siitä millaista toimintaa sururyhmissä kannattaa järjestää. Surevien lasten tukemiseen ei ole Suomessa mitään selkeää, yhtenäistä toimintamallia, vaikka asia on ollut esillä ja surevan perheen jokaiselle jäsenelle tulisi olla sopivaa tukea tarjolla (Erkkilä ym. 2003, 12–13). Vertaistukiryhmätoimintaa on järjestetty enemmän muun muassa perheessään päihde- ja mielenterveysongelmia kohdanneille lapsille (Laimio 2004, 22). Myös Kätkyt- ja lapsikuolemaperheiden yhdistys KÄPY ry:n toiminnanjohtaja Maarit Kivikko (2009) toteaa, että lasten sururyhmätoiminnasta olisi hyvä saada säännöllistä, jolloin myös perheiden kynnys osallistua toimintaan madaltuisi.

Suomessa aikuisille (ja nuorille) tarkoitettuja sururyhmiä järjestetään muun muassa seurakuntien toimesta, mutta lapsille tällaista toimintaa on järjestetty huomattavasti vähemmän. Varpeniuksen (2009) mukaan aikuisten sururyhmissä on kyselty onko lapsille vastaavia ryhmiä. Hän on itsekin miettinyt lasten ryhmien järjestämistä, sillä lapset tarvitsevat vertaistukea samalla tavalla kuin aikuiset. Myös Dyregrov (1993, 101) mainitsee, että lapsille tulisi järjestää sururyhmiä, joissa he voivat vaihtaa kokemuksia saman kokeneiden kanssa. Dyregrovin ja Raundalenin (1997, 112) mukaan sururyhmään osallistuneet norjalaislapset kertoivat, miksi vertaistuki oli heille tärkeää. Lasten mielestä toverit ja ystävät eivät voi ymmärtää, miltä tuntuu menettää läheinen ihminen, ja toisekseen heidän täytyy kotona vetäytyä syrjään vanhemman voimakkaiden reaktioiden tieltä. Tästä syystä heidän oli hyvä olla vertaistukiryhmässä ja tavata saman kokeneita lapsia.

Käsitlemätön suru sitoo lapsen henkistä energiaa, ja tämä saattaa ilmetä myöhemmin esimerkiksi keskittymiskyvyn puutteena, jaksamattomuutena ja lyhytjänteisyytenä. Tältä voitaisiin välttyä, mikäli lapsi pääsisi käsitlemään surua ryhmään ”*jossa ne otetaan todesta, jossa ne saa jakaa ne juttunsa, ja ne saa ulospääsyt sen surun vankilasta. Jaettu suru on yhteistä pääomaa eikä oo enää vankila sille ihmiselle*”. (Hakala 2009.) Vertaistukitoiminnalla onkin vahva ennaltaehkäisevä vaikutus (Laimio 2009).

3.5 Surevien perheiden tuen kehittäminen

Surevien tukemiseen liittyvän palveluketjun puuttuminen aiheutti paljon keskustelua Jyväskylän surukonferenssin paneelikeskustelussa 25.05.2009. Paneelikeskusteluun osallistuivat psykologi, kriisipsykoterapeutti Soili Poijula, ylilääkäri Timo Männikkö Keski-Suomen sairaanhoitopiiristä sekä pastori Hilikka Olkinuora. Paneelin puheenjohtajana toimi projektisuunnittelija Anne Laimio. Poijulan (2009b) mukaan koulujen, päiväkotien ja muiden perheiden parissa toimivien tahojen pitäisi osata tukea surussa paremmin, ja perheitä pitäisi osata ohjata tuen piiriin. Tässä on hänen mukaansa vielä paljon parantamisen varaa. Myös Olkinuoran (2009) mukaan palveluketjua ja yhteistyötä eri tahojen välillä tulisi kehittää. Männikkö (2009) totesi, että ehkä toimijoilta puuttuu suruun liittyvä osaaminen ja liian usein ajatellaan, että suru menee ohi. Sekä ammatillisesti ohjattua että itseohjautuvaa vertaistukea on kyllä tarjolla, mutta kysymys onkin useasti siitä, kuka tämän tuen voisi rahoittaa (Laimio 2009). Olkinuoran (2009) mukaan

yhteiskunta ei huomioi yksilöitä yhtä hyvin kuin järjestöt. Hänen mielestään kolmas sektori on hyvä järjestämään tukea sureville, koska järjestöissä ollaan lähellä ihmistä.

Paneelissa pohdittiin myös, johtuuko selkeän palvelujärjestelmän puuttuminen siitä, että ”*Suru ei ole sairaus*” (Männikkö 2009). Olkinuora (2009) totesi, että suru saa yhteiskunnallisen näkökulman ja yhteiskunta kiinnostuu surevasta vasta, jos esimerkiksi lapsensa menettänyt isä ”*ajaa junan metsään ja monta ihmistä kuolee*” (Olkinuora 2009). Myös Poijula (2009b) toivoo, ettei yhteiskunnan taipumus olla ottamatta vastuuta ole tietoista.

Kätkyt ja lapsikuolemaperheiden yhdistys KÄPY ry:n puheenjohtaja Mikko Rissanen (2009) kertoi surukonferenssissa, että yksi kehittämisen arvoinen asia yhdistyksessä on sisarusten surun tukeminen – mitä lapselle tapahtuu, kun hänen sisaruksensa kuolee? Ruohomaa ja Tahvanainen (2006, 41, 47) ovat selvittäneet sisaruksensa lapsena tai nuorena menettäneiden kokemuksia ja selviytymiskeinoja Pirkanmaan Ammattikorkeakoululle tekemässään opinnäytetyössä. Tutkimukseen osallistuneet ihmiset olivat kotoisin monelta eri paikkakunnalta. Opinnäytetyössä mainitaan, että sisaruksensa kuoleman lapsuudessa kokeneet olisivat halunneet jakaa kokemuksiaan ja ajatuksiaan vertaisryhmässä saman kokeneiden kanssa, mutta kenellekään tutkimukseen osallistuneista ei ollut tarjottu vertaistukea.

Kemppainen (2007, 52–53, 62) on kirjoittanut oppaan leskeksi jääneille opinnäytetyönään Mikkelin Ammattikorkeakoulussa. Oppaan tekemiseen liittyvän kyselyn tuloksista käy ilmi, että leskiperheet toivovat enemmän tukea myös lapsille, esimerkiksi vertaistuen muodossa.

Mynttinen–Suonpää (2007) on selvittänyt opinnäytetyössään millaisia kokemuksia Jyväskylän alueella asuvilla leskiperheillä on surevan lapsen saamasta ja tarvitsemasta tuesta. Tutkimuksen mukaan lasten sururyhmätoiminnalle on Jyväskylässä tarvetta, ja sen toivotaan säännöllistyvän ja laajenevan muuallekin Suomeen. Sekä tutkimukseen osallistuneet lapset että heidän vanhempansa pitivät toimintaa tärkeänä tukimuotona. Sururyhmään osallistuneet lapset pitivät tärkeänä vertaistukea, jota olivat saaneet. Heistä oli helpottavaa huomata, että maailmassa on muitakin saman kokeneita lapsia. Tutkimuksessa mainitaan, että yhteiskunnan olisi huolehdittava paremmin surevien leskien tukemisesta ja tarjottava heille erilaisia tukimuotoja. Jokaisen surevan perheen tulisi

saada tukea asuinpaikasta riippumatta. (Mynttinen–Suonpää 2007, 41–46, 49.) Tamperereella vastaavaa toimintaa ei kuitenkaan ole järjestetty, ja muun muassa päiväkodeilla tai kouluilla ei usein ole resursseja tukea kuoleman kohdannutta lasta niin paljon kuin olisi tarpeen. Myös Mynttinen–Suonpää (2007, 54) pohtii, että mikäli vastaava tutkimus toteutettaisiin jossain muualla, kuoleman kohdanneet lapset olisivat todennäköisesti saaneet vähemmän tukea kuin Jyväskylässä.

Erjanti ja Paunonen–Ilmonen (2004) mainitsevat surevien hoitotyön haasteita, jotka liittyvät myös tämän kehittämishankkeen toteuttamiseen. Surevien hoitotyön haasteita ovat heidän mukaansa muun muassa ”surevien tuen lisääminen ja kehittäminen”, ”yhteistyön kehittäminen terveydenhuollon, sosiaalihuollon, vapaaehtoisjärjestöjen, seurakuntien ja terveysterveys- ja sosiaalialan koulutusta antavien oppilaitosten ja korkeakoulujen välille” sekä muun muassa ”nuorten leskien perheiden, lasten ja nuorten tukiryhmien perustaminen”. (Erjanti & Paunonen–Ilmonen 2004, 144.)

Myös Nissinen (2009) on huomannut työssään, että läheisen kuollessa perheet jäävät liian pitkäksi aikaa yksin. Myös hänen mukaansa surevien perheiden tarvitsemaa tukea pitäisi kehittää, ja perheiden pitäisi saada tukea automaattisesti kuolemantapauksen jälkeen. Perheellä itsellään ei ole shokkivaiheessa voimia ottaa yhteyttä kehenkään, eivätkä he välttämättä huomaa tuen tarvetta.

Lapsia kasvattavalla ja hoitavalla henkilöstöllä sekä ammattitutkintoja suorittavilla on käytössään vain vähän surua koskevaa opetusaineistoa. Tämä saattaa johtaa riittämättömyyden tunteeseen, kun ammattihenkilöstö ei osaa auttaa ja tukea perheitä surun kohdattessa. Päiväkotien, koulujen sekä hoito-organisaatioiden henkilöstöllä saattaa olla myös kuolemaan liittyviä pelkoja, joita ei ole esimerkiksi työnohjauksen puuttumisen vuoksi voitu käsitellä. Väärä tapa käsitellä kuolemaa huonontaa hoidon laatua ja vain lisää lapsen surua, ja tällä voi olla kauaskantoisia seurauksia. (Erjanti & Paunonen–Ilmonen 2004, 136.)

Lasten vertaisryhmätoiminta on suhteellisen uusi tukimuoto, joten Inkisen ja Söderblomin (2005) mielestä sosiaali- ja terveysalan ammattilaisille tulisi järjestää koulutusta, jossa kerrotaan lapsen surusta ja lisäksi vertaisryhmätoiminnasta ennaltaehkäisevänä tukimuotona. Ammattilaisten tietämyksen lisääminen helpottaisi myös ryhmien markkinointia. Ammattilaisten on luontevampaa ohjata perheitä tuen piiriin, josta heillä itsel-

lään on tietoa. (Inkinen & Söderblom 2005, 22.)

Mielenterveysseuran SOS–keskuksen kriisityön johtaja Anni Kauppisen mukaan tukea suunnataan esimerkiksi väkivaltaisen kuoleman tapahduttua pelkästään aikuisille, ja lasten ja nuorten ajatellaan selviävän siinä sivussa. Hänen mukaansa lasten ja nuorten selviämisen tukeminen pitäisi nostaa kaikkein tärkeimmäksi asiaksi. (Salonen 2002, 17.)

Myös Hakala (2009) mainitsee eroavaisuuksia kuoleman kohdanneiden aikuisten ja lasten tukemisessa. Aikuiset saavat yleensä monipuolista tukea heille suunnattujen sururyhmien lisäksi. Kun läheinen on kuollut, aikuinen saa keskustella papin kanssa, ja monesti pappi myös rukoilee surevan puolesta. Aikuista yleensä helpottaa kun läheinen on siunattu hautaan ja alkaa tavallaan uusi elämänvaihe. Siunausjärjestelyissä ja muistotilaisuudessa on mukana läheisiä, jotka ovat toisilleen tukena. Muistotilaisuudessa ihmiset jakavat muistoja keskenään, ja siellä monesti jo nauretaankin yhdessä iloisille tapahtumille. Monet surevat osallistuvat pyhäinpäivän jumalanpalvelukseen, jossa luetaan kaikkien vuoden aikana kuolleiden nimet. Tällöin sureva aikuinen saa tunteen, ettei ole yksin asian kanssa. Tarvittaessa aikuinen voi myös osallistua yksilökeskusteluihin papin kanssa. Aikuisen saadessa kaiken tämän tuen, lapsi ei välttämättä pääse mukaan mihinkään näistä – vaikka lapselle riittäisi vähempikin tuki. Jos lapsi ei saa mitään tukea ja suru patoutuu vuosiksi, voi olla että lapsi tarvitsee myöhemmin jopa pitkäaikaista terapiaa.

4 KEHITTÄMISHANKKEEN TOTEUTUS

4.1 Toimintatutkimus lähestymistapana

Toiminnallisessa opinnäytetyössä tuotetaan aina joku ammatilliseen käyttöön suunnattu konkreettinen tuote, kuten kirja, ohjeistus tai tietopaketti. Toiminnallisessa opinnäytetyössä yhdistyvät käytännön toteutus ja sen raportointi. Tämän tyyppisessä opinnäytetyössä voidaan käyttää ihmistieteissä käytettyjä tutkimusmenetelmiä, kuten toimintatutkimusta. (Vilka & Airaksinen 2003, 9–10, 51.) Toinen määritelmä tämänkaltaiselle opinnäytetyölle voisi olla tutkimuksellinen kehittämistoiminta. Siinä tutkimus ei määrittele kehittämistä, vaan palvelee sitä. Tutkimukselliselle kehittämistyölle on ominaista tarkat tavoitteen määrittelyt, etenevä prosessi sekä tulosten arviointi. Tässä mielessä tutkimuksellinen kehittämistyö liikkuu jossain tutkimuksen ja projektityön välimaastossa. (Toikko & Rantanen 2009, 157.)

Tämän kehittämishankkeen tutkimuksellinen osuus toteutettiin toimintatutkimuksen avulla. Toimintatutkimukseen liittyy työn pohtiminen ja kehittäminen, sekä vaihtoehtojen kehittäminen tavoitteiden saavuttamiseksi. Lisäksi toimintatutkimuksessa toiminnasta tuotetaan uutta tietoa, kokeillaan sitä käytännössä ja rinnastetaan sitä aikaisempaan tietoon. Toimintatutkimukseen liittyy myös kokemusten ja kokemuksiin liittyvän tiedon julkistaminen myös yhteisön ulkopuolella. (Heikkinen 2007b, 209.)

Toimintatutkimuksen avulla voidaan ratkaista käytännön ongelmia ja kehittää olemassa olevia käytäntöjä (Metsämuuronen 2003, 181). Itse asiassa toimintatutkimusta ei aina pidetä varsinaisena tutkimusmenetelmänä, vaan ennemminkin tutkimusstrategisena lähestymistapana. Toimintatutkimuksessa pyritään välittömän ja käytännöllisen hyödyn saavuttamiseen, ja sille on tyypillistä toiminnan ja tutkimuksen samanaikaisuus. Tutkimisen lisäksi sen päämääränä on samanaikainen toiminnan kehittäminen. (Heikkinen 2007b, 196.) Voidaan myös sanoa, että toimintatutkimus on paremminkin mielentila kuin tutkimusmenetelmä. Tämän ajatuksen mukaan siinä yhdistyy järkevä käytännöllinen toiminta ja syvälinen ajattelu (Heikkinen 2007b, 198.)

Huovisen ja Rovion (2008, 94–95) mukaan toimintatutkimuksen tekemiseen on karkeasti jaoteltuna kaksi eri tapaa. Tutkija voi kehittää omaa työtään tutkivalla otteella, jol-

loin häntä voi kutsua toimija-tutkijaksi. Toinen vaihtoehto on olla tutkija-toimija. Tällöin kiinnostuksen tutkimusaiheeseen synnyttää jokin käytännön ongelma, jota tutkija ihmettelee. Hän ryhtyy etsimään tietoa asiaan vaikuttavista tekijöistä ja rakentaa toimintamallin, jolla voi vaikuttaa ongelmaan. Tämän jälkeen hän kokeilee mallia käytännössä.

Toimintatutkimuksesta on esitetty monia erilaisia kulkukaavioita. Eräässä niistä toimintatutkimukselle tyypillinen alku on arkipäivän tilanteesta lähtevä ongelma. Ongelman havaitsemisen jälkeen käydään alustava keskustelu asiasta kiinnostuneiden tahojen kanssa, ja tutkija tutustuu aiempiin aiheesta tehtyihin tutkimuksiin. Tämän jälkeen alussa määriteltyä ongelmaa muokataan ja määritellään uudelleen sekä tutkimuksen kulku ja arviointi suunnitellaan. Uusi projekti käynnistetään, ja viimeisenä tulkitaan saatua aineistoa ja arvioidaan projektia. (Metsämuuronen 2003, 183.)

Edellä mainittu Huovisen ja Rovion (2008) kuvaus tutkija-toimijasta sekä Metsämuuronen (2003) toimintatutkimuksen kulkukaavio kuvaa hyvin tämän kehittämishankkeen prosessia. Idea kehittämishankkeeseen lähti käytännön ongelmasta, kun kävi ilmi, ettei vanhempansa menettäneille lapsille ole järjestetty ennaltaehkäiseviä tukimuotoja Tampereella. Kehittämishankkeen ideointivaiheessa otin yhteyttä Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tampereen Osastoon, jossa pilottiryhmä myöhemmin toteutettiin. Samaan aikaan aloitin aikaisempiin tutkimuksiin ja aiheeseen liittyvään teoriaan tutustuminen. Myöhemmin kehitin ideaa, ja tein tarkempia suunnitelmia prosessista ja sen arvioimisesta. Lopuksi toteutin pilottiryhmän, jonka toimintaa arvioin perheiltä saadun palautteen, asiantuntijahaastattelujen sekä havaintojen avulla.

Toimintatutkimus etenee spiraalimaisena kehänä, jossa vuorottelevat suunnittelu, toiminta, toiminnan havainnointi, pohdinta, reflektointi sekä toiminnan jatkuva kehittäminen prosessin aikana. Määritelmänsä mukaan toimintatutkimus vaatii yhteistyötä, osallistumista, itsensä tarkkailua ja se on tilanteeseen sidottua. (Metsämuuronen 2003, 181.) Reflektiivisyyden avulla toimintaa pyritään ymmärtämään paremmin, ja sen kautta toimintaa voidaan edelleen kehittää. Reflektiivisyyteen liittyy vahvasti oman toiminnan ja ajattelun pohtiminen ja ymmärtäminen. (Heikkinen 2007b, 201–202.) Toimintatutkimus on kuin pyörre, joka johtaa toistuessaan uusiin kehittämisideoihin. Tutkijan ymmärtäminen lisääntyy vähitellen toimintatutkimuksen edetessä, ja tämä avaa tutkijalle uusia ulottuvuuksia. (Heikkinen, Rovio & Kiilakoski 2007, 80.) Kehittämistoiminnan toteut-

tamisen aikana alkuperäistä ideaa voidaankin laajentaa ja tarkastella myös uusista näkökulmista (Toikko & Rantanen 2009, 59). Näin kävi myös tämän kehittämistyön edetessä, sillä idea sururyhmästä vanhempansa menettäneille lapsille laajeni kehittämishankkeen edetessä myös sisaruksensa menettäneiden lasten sururyhmätoimintaan.

4.2 Kehittämishankkeen aikataulu

Kehittämisideat saavat usein alkunsa esimerkiksi käytännön työelämässä todetusta ongelmasta tai tutkimuksista esiin nousseista kehittämistarpeista. Kehittämishanke on yleensä merkityksellinen, mikäli se perustuu todelliseen ongelmaan tai tarpeeseen. Hankkeen ideointi- ja kypsyttelyvaiheessa on hyvä käyttää paljon aikaa esimerkiksi vastaaviin hankkeisiin sekä aihepiiriin liittyvään kirjallisuuteen tutustumiseen. Näin voidaan välttää tekemästä ratkaisuja, jotka joku muu on jo todennut toimimattomiksi. (Heikkilä, Jokinen & Nurmela 2008, 60–61.)

Hanke on aina tarkasti etukäteen suunniteltu työskentelyrupeama, jonka avulla pyritään saavuttamaan jokin sovittu päämäärä. Hankkeessa on yleensä peräkkäisiä vaiheita, jotka voidaan erottaa toisistaan. Hanke ei aina etene suoraan vaiheesta toiseen, vaan vaiheet voivat limittyä ja tapahtua päällekkäin. Hankkeen eteneminen voi siis olla spiraalimaista. (Heikkilä ym. 2008, 25–26.)

Kehittämistoiminnassa voidaan erottaa viisi eri vaihetta. Ensimmäisenä tarvitaan perustelut kehittämistoiminnalle, eli on selvitettävä mitä ja miksi kehitetään. Seuraavaksi toiminta on organisoitava, eli mietitään kuka tekee mitäkin ja millä resursseilla. Kolmanneksi tapahtuu varsinainen kehittävä toiminta. Tämän jälkeen toimintaa arvioidaan, ja viimeisenä kohtana uusia tuotteita tai palveluita pyritään levittämään. (Toikko & Rantanen 2009, 56–57.) Taulukosta 1 “Kehittämishankkeen aikataulu” voidaan nähdä, että kehittämishankkeen edetessä sururyhmän ja toimintatutkimuksen toteuttaminen tapahtuivat rinnakkain. Toimintatutkimukselle tyypillisesti monet osa-alueet tapahtuivat limittäin ja toimintaa kehitettiin jatkuvasti kehittämishankkeen edetessä. Toiminnan kehittäminen jatkuu edelleen opinnäytetyön kirjallisen osion valmistuttua.

TAULUKKO 1. Kehittämishankkeen aikataulu

Sururyhmän toteutus		Toimintatutkimus
Kesä 2008 Touko-kesäkuu	Pilottiryhmän toteutuksen ideoinnin aloittaminen.	
Kesäkuu	Yhteistyötahojen kartoittaminen, tilajärjestelyt ryhmän toteuttamista varten.	
Syysy 2008 Syys-lokakuu	Materiaalihankintojen suunnittelu, markkinointisuunnitelma.	
Syys-lokakuu	Yhteistyöpalaverit MLL:n Tampereen Osaston ja Tampereen Seudun Nuoret Lesket –edustajan kanssa.	Teoriatietoon ja aikaisempiin tutkimuksiin tutustuminen, kehittämishankkeen suunnittelu.
Lokakuu	Toiminnan esittely Tampereen Seudun Nuoret Lesket –tapaamisessa.	
Kevät 2009 Tammikuu	Pilottiryhmän mainostaminen päiväkotien, perheneuvoloiden ym. välityksellä.	
Tammi-helmikuu	Ryhmiin ilmoittautuminen.	Alku- ja palautekyselyiden suunnittelu. Teoriatietoon tutustuminen. Asiantuntijahaastattelu.
Helmikuu	Ryhmätapaamisten sisältöjen tarkempi suunnittelu.	Yhteistyöpalaveri KÄPY ry:ssä Kyselyjen toteuttaminen, havaintojen tekeminen ja kirjaaminen.
Maalis-huhtikuu	Pilottiryhmän toteutus vanhempansa menettäneille 5-9 -vuotiaalle lapsille.	Aamulehden Kuvassa Mukana -kilpailuun osallistuminen. Jyväskylän surukonferenssiin osallistuminen.
Kesä 2009	Päiväleiri sisaruksensa menettäneille 6-10 -vuotiaalle lapsille Aamulehden rahalahjoituksella.	Palautekyselyn toteuttaminen päiväleiriläisten perheille.
Syysy 2009 Syys-lokakuu	Sururyhmä vanhempansa menettäneille 4-7 -vuotiaalle lapsille Aamulehden rahalahjoituksella. Palautekyselyn toteuttaminen.	Asiantuntijahaastattelu. Asiantuntijoiden konsultointi. Pilottiryhmän kyselyjen analysointi, haastattelujen purku. Kirjallisen työn viimeistely, toimintamallin kehittäminen. Sururyhmätoiminnan kehittämisen jatkaminen, oppaan julkaisu Aamulehden rahalahjoituksella.

4.3 Sururyhmän pilotointi

Lasten sururyhmätoiminnan pilotointi aloitettiin lapsen surun tukemiseen liittyvään kirjallisuuteen tutustumisella, sekä yhteistyöstä kiinnostuneiden tahojen kartoittamisella. Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tampereen Osasto lupasi tarjota tilat pilottiryhmän toteuttamista varten. Pilottiryhmää mainostettiin muun muassa päiväkotien ja perheneuvoloiden kautta perheille. Lisäksi ryhmän alkamisesta käytiin kertomassa Tampereen Seudun Nuoret Lesket -vertaistukiryhmän tapaamisessa. Yhteyttä ottaneet perheet haastateltiin puhelimitse ennen ryhmän alkamista. Ryhmään otettiin kuusi 5–9 -vuotiasta lasta. Ryhmätapaamisten sisältöjä tarkennettiin, kun lasten ikäjakauma ja kokemukset oli selvitetty. Ennen ryhmän alkamista lapsille lähetettiin tervetulkirjeet (Liite 1), joissa heidät toivotettiin tervetulleiksi ja kerrottiin kahden ensimmäisen tapaamisen teemoista.

Pilottiryhmä toteutettiin maaliskuussa 2009. Työparinani pilottiryhmässä toimi lastentarhanopettaja Hanna Palomäki. Ryhmä kokoontui kuutena peräkkäisenä sunnuntaina, ja tapaamiset kestivät puolitoista tuntia kerrallaan. Lasten ollessa ryhmässä, myös vanhemmilla oli mahdollisuus kokoontua keskenään eri tiloissa. Joillain tapaamiskerroilla keskusteluun vanhempien kanssa osallistui myös perhetyön pappi Marita Hakala. Viimeisellä tapaamiskerralla ryhmään osallistuneille lapsille jaettiin diplomit (Liite 2), ja vanhemmilta pyydettiin lupa lasten piirustusten ja tarinoiden käyttöön tässä opinnäytetyössä (Liite 3).

4.4 Aineiston keruu ja analyysi

Kehittämishankkeen aikana aineistoa kerättiin kolmen erilaisen menetelmän avulla; puolistrukturoiduilla asiantuntijahaastatteluilla, kahdella pilottiryhmään osallistuneille perheille tehdyllä kirjallisella kyselyllä sekä toiminnan havainnoimisella. Lisäksi konsultoitettiin asiantuntijoita, joilla on kokemusta lasten surusta ja perheiden tukemisesta. Kvalitatiivisessa tutkimuksessa aineiston kerääminen ja analysointi voivat ainakin osittain tapahtua yhtä aikaa, eikä niiden välillä ole välttämättä selvää eroa (Metsämuuronen 2003, 196; Heikkinen 2007b, 203–204).

Abstrahoinnissa aineiston perusteella tehdyt johtopäätökset voidaan irrottaa yksittäisistä tapahtumista ja henkilöistä, ja ne voidaan koota uudelleen tieteellisiksi johtopäätöksiksi

(Metsämuuronen 2003, 196). Näin voitiin tehdä muun muassa pilottiryhmän toteuttamisen aikana saatujen havaintojen kanssa. Eräs havainto oli, että lapset reagoivat vakavista asioista keskustelemiseen monella eri tavalla, esimerkiksi ”pelleilyn” keinoin. Joku lapsi saattoi olla puhumatta surullisista asioista kotona, mutta puhui avoimesti ryhmässä. Muun muassa näistä havainnoista voitiin tehdä johtopäätöksiä, jotka liittyvät surun käsittelemisen teoriaan.

4.4.1 Asiantuntijahaastattelut ja konsultaatiot

Haastattelu on sopiva tekniikka, kun tutkitaan emotionaalisia asioita ja halutaan kuvaavia esimerkkejä. Puolistrukturoidussa, eli teemahaastattelussa, kysymykset (Liite 4) on pääpiirteittäin määritelty, mutta kysymysten muotoa ja esittämisjärjestystä ei ole määritelty tarkasti. Näin saadaan syvällisempää tietoa kuin strukturoidussa haastattelussa, jossa kysymykset ja niiden järjestys on määritelty tiukasti ennalta. (Metsämuuronen 2003, 187–189.) Puolistrukturoitu haastattelu on toimiva vaihtoehto esimerkiksi silloin, kun halutaan tietoa jostain tietyistä teemasta tai konsultoidaan asiantuntijoita (Vilkkä & Airaksinen 2003, 63).

Haastateltaviksi valittiin kaksi pappia, jotka ovat omassa työssään kohdanneet surevia lapsiperheitä, ja joilla on kokemusta aikuisten vertaistukiryhmien ohjaamisesta. Perheyön pappi Marita Hakala osallistui pilottiryhmässä keskusteluun vanhempien kanssa sillä välin, kun lapset olivat sururyhmässä. Hänen haastattelullaan haluttiin muun muassa selvittää, mitä teemoja vanhempien keskusteluissa oli noussut esiin, ja mitä ajatuksia papilla on lasten surun tukemisesta ja sururyhmätoiminnan aloittamisesta. Toisella asiantuntijahaastattelulla haluttiin selvittää lapsensa menettäneiden vanhempien sururyhmiä oman työnsä ohella organisoivan sairaalapastori Taru Varpeniuksen ajatuksia sisaruksensa menettäneen lapsen surun tukemisesta ja sururyhmätoiminnan aloittamisesta.

Tallentamalla haastattelut nauhalle, haastattelutilanteesta saatiin mahdollisimman rento ja keskeytymätön. Kun aineistoa kerätään toiminnallisessa opinnäytetyössä laadullisella tutkimusmenetelmällä, sitä ei ole välttämätöntä analysoida, vaan sitä voidaan käyttää lähteenä kuten konsultaatiotakin (Vilkkä & Airaksinen 2003, 57–58, 64). Haastatteluaineisto litteroitiin eli kirjoitettiin puhtaaksi, mutta sitä ei analysoitu vaan käytettiin lähteenä.

Toiminnallisessa opinnäytetyössä voidaan käyttää myös konsultaatiota tiedonkeruun menetelmänä. Konsultaatio on hyvin vapaamuotoinen tiedonhankinnan tapa, ja sen avulla voidaan kerätä tai tarkistaa faktatietoa asiantuntijoilta. (Vilkkä & Airaksinen 2003, 58, 64.) Tässä kehittämistyössä konsultoitin Kätkyt- ja lapsikuolemaperheiden yhdistys Käpy ry:n toiminnanjohtajaa Maarit Kivikkoa sekä aikuisten sururyhmiä ohjannutta ja kriisiryhmässä työskennellyttä terveydenhoitajaa Pirkko Nissistä. Heiltä saatua tietoa käytettiin lähteenä tässä kehittämistyössä. Opinnäytetyössä käytetyt asiantuntijahaastatteluiden sekä konsultaatioiden kommentit tarkistettiin asianomaisilta ennen työn julkaisemista.

4.4.2 Toiminnan havainnointi

Perinteisesti on ajateltu, että tutkimuksissa tutkija kerää objektiivista tietoa tietyn välimatkan päästä. Toimintatutkimuksessa asia on päinvastoin, eli siinä tutkija on mukana, tekee aloitteita ja vaikuttaa tutkittaviin. Tämän vuoksi toimintatutkimus onkin arvosidonnainen ja subjektiivinen lähestymistapa (Heikkinen 2007b, 205.) Toimintatutkijalle oma kokemus ja havainnot ovat osa aineistoa, ja niitä käytetään tutkimusmateriaalina muun aineiston sijasta tai lisäksi (Heikkinen 2007a, 20).

Useissa toimintatutkimuksissa osallistuja toimii havainnoijana, ja tekee samalla toiminnasta muistiinpanoja (Metsämuuronen 2003, 191). Kehittämishankkeen aikana toteutettavan pilottiryhmän toimintaa havainnoitiin ohjaustilanteissa, ja toiminnasta kirjoitettiin muistiinpanoja. Muistiinpanoja hyödynnettiin toiminnan kehittämisessä jo pilottiryhmän toteuttamisen aikana. Muistiinpanoja kirjoitettiin toiminnan aikana, esimerkiksi toisen ohjaajan keskustellessa lasten kanssa, toinen ohjaaja kirjoitti muistiinpanoja esille nousseista asioista. Myös jokaisen tapaamisen jälkeen toiminnasta kirjoitettiin raporttia, johon kirjattiin ylös tapaamisen aikana tehtyjä havaintoja. Toiminnan havainnointi oli tärkeää ensinnäkin toiminnan kehittämisen vuoksi. Toisekseen havainnoinnin avulla lasten vanhemmille voitiin kertoa, mikäli ryhmässä tapahtuu jotain mistä heidän on hyvä tietää.

4.4.3 Kyselyt perheille

Perheitä informoitiin pilottiryhmään liittyvästä tutkimuksesta jo heidän ilmoittautuessaan ryhmään. Kaikki perheet suostuivat tutkimukseen, ja allekirjoittivat ennen ryhmän alkamista suostumuksen tutkimukseen (Liite 5).

Perheille tehtiin kaksi kirjallista kyselyä. Kirjallisissa kyselyissä käytettiin paljon avoimia kysymyksiä, jotta vastaajilta saataisiin mahdollisimman kuvaavia vastauksia. Alkukyselyllä (Liite 6) selvitettiin muun muassa perheiden odotuksia ryhmätoiminnasta sekä syitä ryhmään osallistumiselle. Lisäksi kartoitettiin heidän kokemaansa tuen tarvetta sekä aiemmin saamaansa tukea. Alkukysely jaettiin perheille ensimmäisen ryhmätapaamisen alussa, ja heillä oli mahdollisuus palauttaa se vastauslaatikkoon seuraavalla tapaamiskerralla. Palautekyselyn (Liite 7) tarkoituksena oli selvittää muun muassa perheiden mielipiteitä pilottiryhmän toiminnasta, sekä lasten sururyhmän tarpeellisuudesta Tampereella. Vanhemmille sekä ryhmään osallistuneille lapsille oli omat osionsa kyselyssä. Palautekysely annettiin heille postimerkillä ja osoitteella varustetussa kirjekuoressa viimeisellä tapaamiskerralla, he saivat täyttää sen rauhassa kotona ja lähettää takaisin suoraan tutkijalle. Tämä lisää kyselyn tulosten luotettavuutta, kun perheet saavat vastata kyselyyn silloin, kun se heille parhaiten sopii (Valli 2007, 106).

Kirjallisten kyselyiden vastaukset analysoitiin aineistolähtöistä sisällönanalyysiä käyttämällä. Sisällönanalyysin avulla tutkija voi löytää tutkimusaineistosta tutkittavien merkityskokonaisuuksiin liittyvän logiikan. Aineistolähtöinen sisällönanalyysi voidaan jakaa kolmeen vaiheeseen; aineiston pelkistämiseen, ryhmittelyyn sekä teoreettisten käsitteiden luomiseen. Tutkija aloittaa aineiston redusoinnin eli pelkistämisen tiivistämällä tai pilkkomalla sen osiin päätettyään, millainen tutkimusaineisto on olennaista tutkimuksen kannalta. Tämän jälkeen tutkimusaineisto klusteroidaan eli ryhmitellään uudeksi johdonmukaiseksi kokonaisuudeksi. Uusi kokonaisuus sisältää ryhmiä jotka abstrahoidaan, eli niille luodaan kunkin ryhmän sisältöä kuvaavat teoreettiset käsitteet. Tutkimuksen tuloksena muodostuneita käsitteitä tai luokitteluita yhdistelemällä ja tarkastelemalla voidaan ymmärtää tutkittavien kuvaamia merkityskokonaisuuksia. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 110–115.)

Vastausten litteroinnin eli puhtaaksi kirjoittamisen jälkeen aineisto pelkistettiin poimimalla vastauksista opinnäytetyön tavoitteisiin, lasten sururyhmätoiminnan pilotointiin

sekä toimintamallin luomiseen liittyvät oleelliset asiat. Tutkimusaineiston pelkistämisen jälkeen asiat ryhmiteltiin, ja samaa tarkoittaville ryhmille luotiin alakategoriat ja niitä yhdistävät yläkategoriat (katso liitteet 8 ja 9 analyysirungoista).

5 KYSELYJEN TULOKSET

5.1 Alkukyselyn tulokset

Neljä viidestä perheestä palautti alkukyselyn. Alkukyselyn ensimmäisen kysymyksen tarkoituksena oli saada tietoa siitä, mistä perheet olivat saaneet tiedon sururyhmästä, että kontaktin luomista tukea tarvitseviin perheisiin voitaisiin kehittää. Puolet vastaajista oli saanut tiedon päiväkodin kautta, puolet Nuoret Lesket -vertaistukiryhmästä.

Ryhmätoimintaan liittyvät odotukset ja toiveet olivat samankaltaisia kuin syyt ryhmään osallistumiselle. Ryhmään kohdistuviin odotuksiin ja toiveisiin liittyi se, että lapsi huomaisi että on muitakin saman kokeneita lapsia. Vertaistukea pidettiin tärkeänä asiana. Samoin mahdollisuus puhua surusta ja kuolemasta perheen ulkopuolisten aikuisten kanssa koettiin tärkeäksi asiaksi. Lapsen toivottiin saavan positiivisia kokemuksia ja uskoa tulevaisuuteen ryhmästä.

Alkukyselyssä haluttiin selvittää myös, onko vanhempi itse osallistunut aikuisten sururyhmään. Kysymyksen yhtenä tarkoituksena oli kartoittaa, ovatko surevat perheet saaneet tietoa aikuisille järjestetyistä ryhmistä, vai kaipaako surevien perheiden palveluketjun sujuminen ja tuen pariin ohjaaminen kehittämistä. Yhdestä vastauksesta käy ilmi, että vastaaja ei ole tiennyt että aikuisille järjestetään sururyhmiä. Yksi vastaajista on osallistunut aikuisten sururyhmään, muut eivät olleet kokeneet sitä itselleen tarpeelliseksi tai elämäntilanteeseen sopivana esimerkiksi jaksamisen vuoksi. Vastaajat mainitsivat saaneensa tukea muun muassa läheisiltään, lapsen tukihenkilöltä tai tukiperheeltä, Nuoret Lesket -vertaistukiryhmästä, Eläkeliiton järjestämältä Yhtäkkiä Yksin –kurssilta sekä ammattiauttajilta. Vastauksista ilmeni, että eri perheet olivat saaneet hyvin vaihtelevasti tukea. Jotkut olivat saaneet tukea vain ystäviltä ja sukulaisilta, kun taas toiset erilaisilta kursseilta ja ryhmistä.

Kehittämishankkeen aikana luotiin yhteistyöverkoston myös tahoihin jotka tukevat surevia aikuisia ja perheitä. Näin ollen kysymyksiä ei haluttu rajata pelkästään lasten surua koskevaksi, sillä koko perheen saama tuki vaikuttaa myös lapsen hyvinvointiin. Näin ollen kyselyssä haluttiin kartoittaa, millaista tukea perheet olisivat kaivanneet, jotta surevien perheiden tarvitsemaa tukea voitaisiin kehittää kokonaisuudessaan. Vasta-

uksissa lueteltiin muutamia tukimuotoja, jotka kaikki liittyvät jaksamisen tukemiseen surun kohdatessa. Toivottiin muun muassa omaa tukihenkilöä heti alkuvaiheessa, joka olisi esimerkiksi osannut ohjata vertaistukiryhmiin, tai kriisiryhmästä ammattilaista kotiin keskustelemaan heti alkutilanteessa. Lisäksi kaivattiin pidempää tukiperhesuhdetta sekä kodin- ja lastenhoitoapua. Eräässä vastauksessa mainittiin myös, että olisi helpottanut, jos maistraatissa olisi tarvinnut asioida vain yhden henkilön kanssa.

5.2 Palautekyselyn tulokset

Palautekyselyn palautti kolme perhettä viidestä. Vastausten mukaan pilottiryhmän toiminta vastasi odotuksia hyvin tai erittäin hyvin. Yhdessä vastauksessa mainittiin, että koko perhe ja tuttavapiiri käsitteli läheisen kuolemaa uudelleen lapsen käydessä ryhmässä.

Ryhmätoiminnasta koettiin olleen hyötyä lapsille. Vastauksissa mainittiin, että lapsen halu käsitellä asioita kasvoi ryhmätapaamisten myötä, ja oli hyvä että lapsi sai mahdollisuuden ilmaista tunteitaan eri tavalla kuin aiemmin. Lapsi huomasi että on muitakin jotka ovat samassa elämäntilanteessa, ja sai uusia ystäviä ryhmästä. Lapsi puhui enemmän ja muisteli kuollutta vanhempaansa. Yksi vastaajista kertoi, että ryhmään osallistuminen ei ollut lisännyt keskustelua kuolemasta ja sen aiheuttamista tunteista ryhmän ulkopuolella. Kaksi vastaajaa kertoi keskustelun ja muistelun lisääntyneen. Toisessa näistä vastauksista mainittiin keskustelun lisääntyneen myös aikuisten kesken. Kaikki vastaajat totesivat, ettei ryhmätyöskentelyllä ollut mitään negatiivisia vaikutuksia lapsen käyttäytymiseen.

Ryhmätoiminnan hyvinä puolina mainittiin tunteiden käsittely leikin kautta, erilaiset aiheeseen liittyvät aktiviteetit, ohjaajien positiivinen asenne, tapaamispaikka ja tilat, ryhmän maksuttomuus sekä sisältö ja toteutustapa kokonaisuudessaan. Vanhempien mahdollisuutta keskustella keskenään tai perhetyön papin kanssa pidettiin kaikissa vastauksissa hyvänä asiana. Myös ikäjakaumaa pidettiin hyvänä yhdessä vastauksista.

Ryhmätoiminnan kehittämiseksi vastaajilta kartoitettiin myös kehittämisehdotuksia. Yksi vastaajista toivoi, että lasten ikäjakauma olisi pienempi – esimerkiksi 5–7 vuotta. Toivottiin myös, että lapsi voisi osallistua ryhmään kun kuolemasta on kulunut 4–12

kuukautta aikaa. Tässä vastauksessa toivottiin siis, että ryhmä olisi ikärakenteeltaan sekä kokemuksiltaan homogeenisempi. Kaksi vastaajista piti yksittäisen tapaamisen kesto (90 min) sopivana, yksi liian lyhyenä. Ehdotuksena oli muuttaa ryhmätapaamista kahden tunnin mittaiseksi. Yhden vastaajan mielestä ryhmätapaamisia voisi olla kuuden sijasta kahdeksan. Kahden vastaajan mielestä tapaamisia oli sopiva määrä, mutta toinen ehdotti että kuuden tapaamiskerran jälkeen voisi vielä järjestää muutaman jatkotapaamisen, ja lapset voisivat osallistua jatkotapaamisiin tarpeen mukaan. Toiminnasta toivottiin vakituista, jotta myös lapset saavat vertaistukea ja huomaavat, että on muitakin jotka ovat samassa elämäntilanteessa.

Ryhmän pieni koko mahdollisti palautteen saamisen myös suullisesti ryhmätapaamisten aikana. Suullisesti saatu palaute kirjattiin ylös toiminnan aikana, ja kirjallisten kyselyjen analysointivaiheessa sen havaittiin tukevan palautekyselyn tuloksia. Myös pilottiryhmän jälkeen järjestetyille ryhmille tehtiin sama loppukysely, sillä vain toiminnan jatkuva arvioiminen mahdollistaa toiminnan tehokkaan kehittämisen. Nämä ryhmät olivat kesällä 2009 järjestetty päiväleiri sisaruksensa menettäneille 6–10 -vuotiaille lapsille, sekä syksyllä 2009 järjestetty sururyhmä 4–7 -vuotiaille vanhempansa menettäneille lapsille. Näiltä ryhmiltä saatujen palautekyselyjen vastaukset tukivat pilottiryhmälle tehdyn kyselyn tuloksia, ja vastauksista kävi ilmi lasten sururyhmätoiminnan tarpeellisuus Tamperella.

5.3 Tulosten tarkastelua ja johtopäätökset

Sururyhmätoimintaa kehitettiin pilottiryhmästä saadun palautteen avulla, ottamalla huomioon sekä perheiltä saadut kehittämissuhteet että ohjaajien omat havainnot ryhmätapaamisten aikana. Eräänä ehdotuksena oli muuttaa ryhmätapaamiset kahden tunnin mittaisiksi, ja me ohjaajat teimme saman havainnon jo pilottiryhmän kuluessa. Ryhmien kannattaa kokoontua kaksi tuntia kerrallaan, tällöin aktiviteeteille ja myös vapaammalle keskustelulle jää enemmän aikaa.

Eräessä vastauksessa toivottiin ikäjakauman olevan pienempi. Alussa tarkoituksena oli perustaa ryhmää 5-7 -vuotiaille, mutta tarpeen vuoksi ikäraja laajennettiin 5-9 vuoteen. Ideaalitulanteessa sururyhmätoiminta olisi jatkuvaa, jolloin perheillä olisi tieto ryhmien säännöllisestä alkamisesta. Tällä tavalla ryhmiin saataisiin ehkä paremmin saman ikäisiä

lapsia. Me ohjaajat koimme kuitenkin rikkautena sen, että pilottiryhmässä oli monen ikäisiä lapsia. Isommat lapset osasivat puhua kuolemasta ja sen herättämistä tunteista sekä selviytymiskeinoista paremmin kuin nuoremmat lapset. Niinpä nuoremmat ryhmään osallistuneet lapset oppivat vanhempien lasten avulla sanoittamaan tunteitaan ja saivat mallia siitä, miten selviytyä surusta. Samaan aikaan vanhemmat lapset tunsivat olevansa avuksi nuoremmille.

Eräässä vastauksessa toivottiin, että Tampereen Seudun Nuoret Lesket -vertaistukiryhmästä olisi ollut edustaja kertomassa toiminnasta ensimmäisellä tapaamiskerralla. Yhteistyö heidän kanssaan on jatkunut myös pilottiryhmän toteuttamisen jälkeen, ja ryhmiin osallistuneille vanhemmille kerrotaan heidän toiminnastaan ryhmien alkaessa.

Kaikissa kyselyjen vastauksissa ja suullisesti saadussa palautteessa mainittiin hyvänä asiana vanhempien mahdollisuus keskustella keskenään tai perhetyön papin kanssa lasten ryhmätapaamisten aikana. Myös omat havainnot tukevat vanhempien saaman vertaistuen tärkeyttä. Lapsen käydessä surua läpi ryhmässä, on hyvä että myös vanhempi voi samalla käydä läpi omaa suruaan. Perhetyön papin kanssa käydyt keskustelut auttavat vanhempia ymmärtämään myös lapsen surua, ja sen tukemisen tärkeyttä. Vanhempien palaute otettiin huomioon järjestämällä syksyn 2009 ryhmä yhteistyössä Tampereen Tuomiokirkkoseurakunnan kanssa, jolloin vanhemmilla oli mahdollisuus keskustella joko keskenään tai perhetyön papin johdolla lapsiryhmän kokoontumisten ajan. Jo pilottiryhmän toteuttamisen aikana pohdittiin, voisiko aikuisten ryhmissä käydä läpi ennalta sovittuja teemoja, mutta pohdinnassa päädyttiin vapaamuotoisen keskustelun toimivan paremmin. Perhetyön pappi voi kuitenkin tarvittaessa tuoda tiettyjä näkökulmia keskusteluun, ja hän voi ottaa puheeksi esimerkiksi lapsen surun tukemiseen liittyviä asioita.

Eräässä vastauksessa toivottiin jatkotapaamisia, joihin lapset voisivat osallistua tarpeen mukaan. Jatkotapaamiset ovat hyvä ja kehittämisen arvoinen idea. Kuitenkin ryhmädynamiikan kannalta olisi hyvä, että kaikki osallistujat olisivat jokaisella kerralla paikalla. Ryhmä on niin pieni (kuusi lasta), että heti muutaman lapsen puuttuminen tapaamisesta vaikuttaa ryhmän toimintaan ja ajatukseen vertaistuen saamisesta. Muutama jälkitapaaminen perheiden kanssa esimerkiksi kuukauden kuluttua olisi kuitenkin varmasti hyvä ajatus, joten idea kannattaa pitää mielessä suunniteltaessa.

Kirjallisten kyselyjen vastaukset sekä suullisesti saatu palaute tukivat aiempienkin tutkimusten tuloksia siitä, että myös lasta tulisi tukea hänen koettuaan läheisen kuoleman. Kyselyjen vastauksista kävi ilmi, että vertaistuen saaminen ja tunteiden käsittely ryhmässä ovat tärkeäksi koettuja asioita. Vastaajat pitivät tärkeänä sitä, että lapsi huomaa, että on muitakin lapsia samassa elämäntilanteessa. Muun muassa Mynttinen–Suonpään (2007) tekemä tutkimus Jyväskylässä sekä Atle Dyregrovin (1993) Norjassa tekemä tutkimus päätyivät samaan johtopäätökseen lasten sururyhmätoiminnan hyödyllisyydestä ja tarpeellisuudesta.

Myös asiantuntijahaastattelujen ja konsultaatioiden kautta saadut mielipiteet lasten vertaistuen kehittämisen tärkeydestä tukevat kyselyjen vastausten sekä suullisesti saadun palautteen tuloksia. Tämän lisäksi eri tahojen mielenkiinto lasten sururyhmätoiminnan kehittämiseen osoittaa, että toiminta koetaan tarpeelliseksi.

6 POHDINTA

Tämä opinnäytetyö toteutettiin kehittämishankkeena, jossa pilotoitiin Tampereelle lasten sururyhmätoimintaa. Tarkoituksena oli suunnitella ja kehittää toimintamalli, jota voidaan käyttää vastaavan toiminnan järjestämisen konkreettisenä työvälineenä. Hanke toteutettiin toimintatutkimuksellisenä prosessina, jossa toiminnan kehittäminen ja tutkimus tapahtuivat limittäin. Tavoitteena oli saada lasten sururyhmätoiminta jatkumaan Tampereella.

Tässä luvussa pohdin kehittämishankkeen onnistumista muun muassa sen hyödyllisyyden ja merkityksellisuuden näkökulmista. Lisäksi tuon esille ajatuksia, joita voidaan hyödyntää aiheeseen liittyviä jatkotutkimuksen aiheita mietittäessä.

6.1 Kehittämishankkeen luotettavuus ja hyödyllisyys

Laadullisissa tutkimuksissa luotettavuutta lähestytään usein vakuuttavuuden käsitteen avulla. Tutkimusta koskevat valinnat ja tulkinnat on tehtävä näkyviksi, jolloin voidaan vakuuttua tutkimuksen pätevydestä. Kehittämishankkeessa luotettavuus tarkoittaa kuitenkin ennen kaikkea saadun tiedon käyttökelpoisuutta ja hyödyllisyyttä. Tutkimustulosten merkityksellisyys sekä leviäminen ja yleistyminen käytännön toiminnassa ovat olennaisia asioita. (Toikko & Rantanen 2009, 121–126.) Tämän kehittämishankkeen tuloksena syntyi toimintamalli, jota voidaan käyttää lasten sururyhmätoiminnan toteuttamisen konkreettisenä työvälineenä. Kehittämishankkeen aikana sekä sen jälkeen luodut verkostot auttavat tiedon levittämisessä, ja luotujen verkostojen avulla sururyhmätoiminnalle on mahdollisuus saada jatkoa Tampereella. Opinnäytetyö on tilattu jo muun muassa Jyvässeudun Nuoret Lesket ry:n keräämää tietopankkia täydentämään. Monet muutkin kehittämishankkeen aikana yhteistyötä tehneet tahot ovat pyytäneet opinnäytetyötä itselleen sen valmistuttua. Kehittämishanke on näin ollen osoittautunut hyödylliseksi, ja on toivottavaa että lasten sururyhmätoiminta yleistyisi valtakunnalliseksi toiminnaksi.

Tämän kehittämishankkeen yhteydessä toteutetussa toimintatutkimuksessa tutkittavien määrä oli pieni, sillä pilottiryhmään osallistui yhteensä viisi perhettä. Lasten sururyhmässä kuusi lasta kahta ohjaajaa kohti on maksimimäärä, joten tutkimukseen ei olisi

voinut saada enempää osallistujia. Tuomen ja Sarajärven (2002, 87) mukaan laadullisessa tutkimuksessa aineiston koolla ei kuitenkaan ole väliä, tärkeintä on aineiston laatu. Aineisto auttaa asian tai ilmiön ymmärtämisessä, eikä tavoitteena ole asioiden yleistettävyys samassa merkityksessä kuin kvantitatiivisissa tutkimuksissa.

Pilottiryhmään osallistuneille perheille tehty palautekysely toistettiin kesällä 2009 toteutetulla sisaruksensa menettäneiden lasten päiväleirillä, sekä syksyllä 2009 toteutetussa vanhempansa menettäneiden lasten sururyhmässä. Näihin ryhmiin osallistui yhteensä kymmenen lasta. Näissä ryhmissä kyselyt jaettiin vanhemmille heidän tuodessaan lapsensa ryhmään, ja heitä pyydettiin palauttamaan kyselyt hakutilanteessa eteisessä olevaan vastauslaatikkoon. Vanhemmat saivat täyttää kyselylomakkeen rauhassa lasten ollessa ryhmässä, ja tällä tavalla vastaus saatiin takaisin kaikilta vanhemmilta. Päiväleiriltä sekä syksyn sururyhmästä saatujen palautekyselyjen vastaukset tukivat pilottiryhmältä saatuja vastauksia, joten tutkimustuloksen voidaan katsoa olevan luotettava.

Asiantuntijoiden haastattelut tukevat kirjallisten kyselyiden tuloksia, sillä niistäkin kävi ilmi lasten sururyhmätoiminnan tarpeellisuus ja hyödyllisyys. Myös lukuisat yhteydenotot eri tahoilta kehittämishankkeen edetessä tukevat tutkimuksen tuloksia. Yhteydenottoja tuli muun muassa Pirkanmaan Hoitokodilta, missä annetaan saattohoitoa ja tuetaan perheitä saattohoidon ajan. Myös Hoitokodin henkilökunnan keskuudessa on mietitty, mikä taho voisi tukea perheitä ja erityisesti lapsia perheenjäsenen kuoltua.

Jyvässeudun Nuorten Leskien Lapsiperhetyöprojektista otettiin yhteyttä ja tiedusteltiin, miten sururyhmätoiminta on Tampereella lähtenyt käyntiin. Kehittämishankkeen edetessä ja sen jälkeen moni taho on lähtenyt mukaan asian kehittämiseen, muun muassa KÄPY ry sekä Seurakunta. Tämän kehittämishankkeen saama laaja huomio puhuu sen asian puolesta, että lasten sururyhmätoimintaa pidetään erittäin tärkeänä ennaltaehkäisevän tuen muotona.

6.2 Kehittämishankkeen eettisyys

Tutkimuksen toteuttamisen eettisyyteen liittyy tutkittavien oikeus yksityisyyteen itsemääräämisoikeutena. Tämä tarkoittaa käytännössä sitä, että tutkimukseen osallistuvilla täytyy olla mahdollisuus päättää tutkimukseen osallistumisesta. Heiltä tulee saada vapaaehtoinen suostumus tutkimukseen osallistumisesta, ja heillä on mahdollisuus keskeyttää osallistumisensa tutkimukseen koska tahansa. (Kuula 2006, 86–87.) Pilottiryhmään osallistuneille vanhemmille kerrottiin tutkimuksesta jo heidän ensimmäisen yhteydenottonsa aikana, ja heiltä kysyttiin jo silloin halukkuutta osallistua tutkimukseen.

Tutkimussuostumus tehdään kirjallisena, kun aineisto kerätään suoraan tutkittavilta ja tallennetaan sellaisenaan, esimerkiksi lomakekyselyn muodossa. (Kuula 2006, 119). Suostumukseen tulee sisällyttää tutkijan nimi ja yhteystiedot, tietoa tutkimuksen tavoitteesta, tutkimukseen osallistumisen vapaaehtoisuudesta, aineiston keruusta, henkilötietojen suojaamisesta sekä kerättävien tietojen käyttötarkoituksesta ja käyttöajasta (Kuula 2006, 102, 121). Pilottiryhmän ensimmäisen tapaamisen alussa vanhemmat allekirjoittivat suostumuksen tutkimukseen, johon oli kirjattuna edellä mainittuja tutkimukseen liittyviä seikkoja. Tutkimukseen osallistuvilla perheillä oli jo valmiiksi tutkijan yhteystiedot, joten niitä ei tutkimussuostumuksessa mainittu erikseen.

Ensimmäisen ryhmätapaamisen alussa vanhemmille pidettiin lyhyt infotilaisuus, jossa kerrottiin tapaamisten kulusta sekä esiteltiin ohjaajat. Perheille on tärkeää tiedottaa aiheista joita tapaamisilla käsitellään, että he osaavat suhtautua lapsen reaktioihin oikealla tavalla. Jokaisen perheen omaa uskontoa ja uskomuksia kunnioitettiin, siksi ryhmässä ei puhuttu uskontoon liittyvistä asioista – paitsi jos lapsi otti asian esiin. Tuolloin myös lapsille korostettiin sitä, että jokaisella perheellä on omat uskomukset uskontoon liittyen.

Henkilötietolain (523/1999) mukaan tutkimusaineistoa tulee käsitellä niin, että tutkittavien yksityisyyden suoja ei vaarannu. Lain mukaan henkilötiedoilla tarkoitetaan ”*käikenlaisia luonnollista henkilöä taikka hänen ominaisuuksiaan tai elinolosuhteitaan kuvaavia merkintöjä, jotka voidaan tunnistaa häntä tai hänen perhettään tai hänen kanssaan yhteisessä taloudessa eläviä koskeviksi*” (Henkilötietolaki 523/1999.) Tutkimusaineistoa ei myöskään voida käyttää muuhun tarkoitukseen, mikäli tutkittaville on kerrottu, että aineistoa käytetään vain kyseiseen tutkimukseen. Mikäli aineisto kuitenkin pys-

tytään anonymisoimaan, se voidaan säilyttää jatkotutkimuksia varten. (Kuula 2006, 87–88.) Pilottiryhmän toteuttamisen aikana saatua materiaalia käytettiin niin, etteivät yksittäiset henkilöt ole siitä tunnistettavissa ja kyselylomakkeet ynnä muu materiaali hävitettiin opinnäytetyön kirjallisen osion valmistuttua.

Sururyhmän ohjaajia ja muita ryhmän järjestelyihin osallistuneita henkilöitä sitoo vaitiolovelvollisuus, joka jatkuu luonnollisesti myös ryhmän toteutuksen jälkeen. Salassapitovelvollisuus ja vaitiolovelvollisuus koskee sekä suullisesti että kirjallisesti saatua tietoa, myös tutkimukseen osallistuvilta vapaaehtoisella suostumuksella saatuja tietoja. Tämä koskee kaikkia tutkimusryhmään kuuluvia jäseniä sekä tutkimuksen aikana että sen jälkeen. Tutkimusaineistoa tai sen osia ei saa luovuttaa eikä näyttää ulkopuolisille, eikä tutkimukseen osallistuvien yksityistietoja saa ilmaista ulkopuolisille muullakaan tavoin. (Kuula 2006, 91–93.)

Laimion (2004, 49–50) toimittamassa oppaassa lasten ja nuorten sururyhmien ohjaajille mainitaan, että ryhmätoiminnan alussa lasten kanssa on hyvä sopia yhteisistä toimintaperiaatteista, ja kullekin ryhmälle voidaan poimia listasta omalle ryhmälle sopivat säännöt. Säännöissä mainitaan toisten kunnioittaminen, kaikkien tunteiden salliminen, työrauha ja niin edelleen. Erään sääntöehdotuksista voidaan mielestäni katsoa olevan ristiriidassa lasten sururyhmän tavoitteen kanssa, mikäli sääntöä noudatetaan liian tiukasti. Sääntöehdotuksessa mainitaan, että ryhmässä on korostettava, että lapsen ei saa puhua ryhmässä esiin tulleista asioista ryhmän ulkopuolella. Säännön mukaan lapsi voi kertoa kotona vain sen, mitä on itse ryhmässä sanonut.

Aikuisten tai nuorten ryhmissä tällaisista asioista on mielestäni tärkeää sopia, mutta pienten lasten kohdalla voidaan olla joustavampia, sillä lasten sururyhmässä yksi tärkeimmistä tavoitteista on rohkaista lasta puhumaan ja ilmaisemaan ajatuksiaan. Tällaisen säännön liian tiukka noudattaminen saattaa vain hämmentää pientä lasta. Edellä mainitussa kirjassa todetaankin, että lapsia ei voida velvoittaa äärettömään vaitioloon. Kirjassa mainitun sääntöehdotuksen mukaan myöskään ohjaajien ei tulisi kertoa vanhemmille, mitä lapsi on ryhmässä puhunut, ellei lapsen etu ole uhattuna. Vanhemmat toivovat kuitenkin kokemukseni mukaan lähes poikkeuksetta kuulevansa, mitä heidän lapsensa on ryhmässä kertonut. Mielestäni lasta pystytään tukemaan parhaiten surun ja menetyksen käsittelyssä ohjaajien ja vanhempien avoimen yhteistyön avulla.

On otettava huomioon, että ryhmään osallistuneita lapsia yhdistää mahdollisimman samanlainen kokemus. Näin ollen esimerkiksi sisaruksensa menettäneille lapsille tulisi järjestää oma ryhmänsä. (Dyregrov & Raundalen 1997, 121; Kivikko 2009.) Kun lapselta kuolee vanhempi, kyseessä on elättäjän ja keskeisen huolenpitäjän menettäminen. Kuitenkin samaan aikaan syntyy psykologista voimaa, kun läheisen henkilön menettäneitä on myös perheen ulkopuolella. Tällä tarkoitetaan, että samalla lapsen isovanhemmat menettävät oman lapsensa, sedät, enot ja tädit menettävät sisaruksensa ja työtoverit menettävät ystävän ja kollegan. Lapsen menettäessä sisaruksensa, surijoita ei välttämättä ole näin laajasti perheen ulkopuolella, vaan suru muuttuu paljon yksityisemmäksi. (Dyregrov & Raundalen 1997, 13.) Ryhmäjakoja tehdessä kokemuksen samankaltaisuutta onkin pidetty ikäjakaumaa tärkeämpänä asiana muun muassa KÄPY ry:n perheleireillä. Samassa ryhmässä on ollut eri kehitysvaiheessa olevia lapsia, joita yhdistää mahdollisimman samankaltainen kokemus sisaruksen menettämisestä. KÄPY ry:n toiminnanjohtaja Maarit Kivikon (2009) mukaan tällaisesta ryhmäjaosta on saatu hyviä kokemuksia.

Kehittämishankkeen edetessä huomattiin, että tukea tarvitsevien perheiden tavoittaminen on haasteellista. Tämän vuoksi päätettiin, että hakulomakkeita otetaan tulevaisuudessa vastaan jatkuvasti, ja ryhmiä perustetaan tarpeen mukaan. Näin ollen kaikilla tukea tarvitsevilla on yhtä hyvät mahdollisuudet päästä ryhmään, koska ikäjakauma päätehtään vasta hakemusten perusteella.

On tärkeää, ettei sururyhmienkään järjestämisessä keskitytä pelkästään lapsen tukemiseen, vaan perhettä on lähestyttävä kokonaisuutena. Jokainen perhe otetaan huomioon erikseen, ja jokainen perheen jäsen huomioidaan yksilönä. Lapsen surun käsittelyyn vaikuttaa vanhemman suhtautuminen suremiseen, se miten kuolemasta puhutaan ja miten tunteita näytetään perheessä. Lapsen rohkaisemisen lisäksi tulisi rohkaista myös vanhempaa ilmaisemaan tunteensa. Lisäämällä vanhemman tietoa lapsen surun käsitteeseen liittyvistä asioista voidaan surevaa lasta tukea kokonaisvaltaisemmin.

6.3 Kehittämishankkeen merkitys ja jatkotutkimuksen aiheita

Pilottiryhmän toteuttamisen jälkeen keväällä 2009 osallistuin Aamulehden järjestämään ”Kuvassa Mukana” -hyväntekeväisyyskampanjaan, jossa jaettiin 20 000 euroa hankkeille, joita lehden lukijat saivat ehdottaa. Ehdotukseni kahden lasten sururyhmän järjestämisestä ja oppaan julkaisemisesta pääsi ensimmäisen lukija-äänestyksen jälkeen jatkoon, ja finaaliäänestyksessä ehdotukseni pääsi jaetulle toiselle sijalle. Käytännössä tämä tarkoitti 5000 euron rahalahjoitusta ehdottamaani kahden ryhmän järjestämisestä sekä oppaan julkaisua varten. Ehdotukseni herätti paljon keskustelua Aamulehden lukijoiden keskuudessa, ja äänestäjät kommentoivat Aamulehden internetsivuilla (Aamulehti 2009) ehdotustani muun muassa seuraavasti:

”Toivottavasti rahat löytyvät tämän ryhmän jatkamiseen. Serkkuni tytär oli tässä pilottiryhmässä ja kokemus oli pelkästään positiivinen.”

”Pilottiryhmässä mukana olleena kertoisin kokemuksista. Ryhmä oli kaikenpuolin avoin. Lapset saivat käsitellä suruaan vapaasti ilman että aiheuttivat mielipahaa ja surullisia muistoja vanhemmalleen kuten itse kokivat tarpeelliseksi. Käsitelyä käytiin läpi lapsen omilla tavoilla ja etsittiin omia keinoja ilmaista surua, iloa - - - Läheisen kuoleman kapselointi aiheuttaa helposti tunne-elämänhäiriöitä - - - ei haluta tuottaa ikäviä muistoja isälle/äidille ja helposti vaietaan asiasta ja kokemukset jäävät painolastiksi itselle koko elämäksi jos asioita ei pääse suhteuttamaan ja käsittelemään ---”

”Olenkin jo vuosia miettinyt miten saisin lapseni puhumaan sisarensa kuolemasta, onnistumatta kuitenkaan.”

”Lapsetkin surevat ja lasten sururyhmä on mitä parhain paikka lapselle käsitellä tunteitaan.”

”Lapset ovat maamme tulevaisuus. Perheet voivat huonosti, lapset kärsivät, heitä on autettava tänään, siten satsaamme huomiseen.”

”Tänä aikana jolloin niin monet ovat ahtaalla, näen yhden kohteen yli muiden: lasten sururyhmä. Lapsen suru ja menetys vaikuttaa hänen koko elämäänsä eikä lapsi voi pyytää...”

”Lasten hätä Pirkanmaalla on kuitenkin niin käsinkosketeltavaa ja heille on todella huonosti ammattiapua saatavilla, joten kaikki ennalta ehkäisevä toiminta on erittäin tervetullutta.”

”Vertaistuki suuressa, todellisessa, sydämen pakahduttavassa, usein hyvin musertavassa surussa on aivan ehdottoman tärkeää. Joskus vertaistuki on surevalle ainoa henkireikä, joka pitää pirstoutuneessa elämässä kiinni.”

Kartoittaessani mahdollisia yhteistyökumppaneita, joiden kautta voisin hakea Aamulehden rahalahjoitusta, tutustuin Kätkyt- ja lapsikuolemaperheiden Yhdistys KÄPY ry:n toimintaan. KÄPY ry on yhdistys, joka tukee lapsensa menettäneitä perheitä, ja keväällä 2009 alkanut yhteistyömme mahdollisti rahalahjoituksen saamisen. Tämän jälkeen KÄPY ry on ollut aktiivisesti mukana lasten sururyhmätoiminnan kehittämisessä, ja ajatus sururyhmätoiminnan laajentamisesta sisaruksensa menettäneille lapsille heräsi jo yhteistyömme alkuvaiheessa. Yhteistyön tuloksena järjestimme kesällä 2009 päiväleirin sisaruksensa menettäneille lapsille.

Kehittämishankkeen edetessä olen päässyt näkemään läheltä pitkäjänteisen työskentelyn sekä verkostojen luomisen mahdollistamat konkreettiset tulokset. Yhteistyö eri järjestöjen sekä muiden alan toimijoiden välillä on erityisen tärkeää, että asioita saadaan kehitettyä. Verkostoitumisen ja kontaktien luomisen kautta myös rahoitus toiminnalle mahdollistuu. Yhteistyöhön eri toimijoiden välillä on panostettava myös jatkossa, että toimintaa voidaan kehittää.

Lasten sururyhmätoiminnan ollessa suhteellisen uusi asia Suomessa, tärkeintä asian eteenpäin viemisessä on ihmisten tietoisuuden lisääminen aiheesta. Aamulehteen kirjoitetut kommentit ja ehdotukseni saama suosio vakuuttaa minut siitä, että kun ihmisten tietoisuus tärkeästä aiheesta lisääntyy, he ovat valmiita tukemaan sitä. Myös lasten ja perheiden parissa työskentelevien ammattilaisten tietoa tulisi lisätä siitä, miten lapsi suree ja kokee kuoleman – ja mitä seurauksia käsittelemättömästä surusta voi olla myöhemmin elämässä. Samoin päättävässä asemassa olevien sosiaali- ja terveysalan ammattilaisten tietoa asiasta täytyisi lisätä, sillä ongelmien ennaltaehkäisy mahdollistaisi sosiaali- ja terveyspalveluiden kustannusten pienenemisen pidemmällä aikavälillä. Päättä-

vässä asemassa olevien henkilöiden tietoisuuden lisääminen voisi mahdollistaa rahoituksen saamisen toiminnalle, ja sitä kautta ryhmätoiminnan jatkuvuus voitaisiin turvata.

Tukea tarvitsevien perheiden tavoittaminen on melko haasteellista toiminnan ollessa uutta Suomessa. Toiminnan säännöllisyys palvelisi tukea tarvitsevia perheitä ja helpotaisi toiminnan järjestämistä. Palveluketjua tulisi kehittää niin, että perheiden parissa työskentelevillä organisaatioilla olisi selkeää tietoa myös kolmannen sektorin järjestäjästä tuesta. Perheiden on vaikea löytää tukea monitahoisista ja muuttuvista palvelujärjestelmistä, kun tukea tarjoavat sekä julkinen että yksityinen sektori, järjestöt, ja näiden lisäksi myös vapaaehtoistyöntekijät. Vastuu surevasta perheestä sysätään helposti muille, tai ei edes ymmärretä perheen tarvitsevan tukea. Yksi kehittämishankkeen edetessä paljon keskustelua herättänyt, ja kehittämistä vaativa asia onkin toimivan palveluketjun kehittäminen sureville perheille.

Tämä opinnäytetyö voisi antaa pontta kehittämistöille, joissa kehitettäisiin koulujen ja päiväkotien valmiuksia kohdata sureva perhe. Yksi keino olisi järjestää koulutusta surevan lapsen kohtaamisesta päiväkotien ja koulujen henkilökunnalle. Oman kokemukseni mukaan päiväkodissa yhden lapsen huomioiminen isossa lapsiryhmässä on haasteellista, varsinkin jos lapsi on kokenut suuren menetyksen ja kokee tarvetta puhua asiasta. Pieni lapsi kaipaa aikuisen tukea spontaanisti, kun mieleen nousee huoli vaikkapa kesken toimintatuokion. Resurssien ollessa rajalliset lapsen tuen tarpeeseen ei pystytä aina saman tien vastaamaan, ja toimintatuokion ollessa ohi lapsi ei ehkä enää olekaan valmis keskustelemaan aiheesta. Lapsen ”tehdessä matkaa surun ja leikin välillä” aikuisen tulisi olla läsnä juuri silloin, kun suru nousee hetkeksikin pintaan. Lisäksi eräs tutkimisen arvoinen asia olisi selvittää, sisältääkö kaikkien koulujen kriisisuunnitelma tietoa kuoleman kohdanneen lapsen tukemisesta, ja jos sisältää, niin onko koulun koko henkilökunnalla tietoa kriisisuunnitelman sisällöstä, ja onko ohjeita toteutettu käytännössä.

Pilottiryhmän vaikuttavuutta voitaisiin mitata vasta myöhemmin, esimerkiksi tekemällä ryhmään osallistuneiden lasten vanhemmille kysely siitä, miten ryhmään osallistuminen auttoi lasta myöhemmin elämässä käsittelemään tunteitaan ja menetystä. Vaikuttavuus-tutkimuksessa on aina tutkimusryhmän lisäksi kontrolliryhmä, tässä tapauksessa se voisi olla ryhmä lapsia jotka ovat menettäneet vanhempansa, mutta eivät ole osallistuneet vertaistukiryhmiin. Näiden kahden ryhmän vastauksia voitaisiin verrata toisiinsa, jolloin saataisiin tietoa pilottiryhmän vaikuttavuudesta. Myöhemmin voitaisiin myös tutkia,

millaisia tukimuotoja ryhmään osallistuneet lapset tarvitsevat aikuisina, verrattuna niihin jotka ovat menettäneet läheisensä lapsuudessa, mutta eivät ole osallistuneet sururyhmiin. Tosin lasten surun käsittelyyn ja kriisien kohtaamiseen myöhemmin elämässä vaikuttavat monet muutkin seikat, kuten heidän saamansa muu tuki, oma persoona sekä muut elämäkokemukset. Näin ollen vaikuttavuuden mittaaminen luotettavasti olisi melko haasteellista.

Mielestäni sosiaali- ja terveystieteiden opintoihin tulisi sisällyttää opetusta surevan perheen kohtaamisesta ja tukemisesta. Sosiaali- ja terveystieteiden ammattilaisina kohtaamme surevia perheitä, ja meidän tulisi tietää miten voimme parhaiten ennaltaehkäistä ongelmat, joita surun käsittelemättä jättäminen voi aiheuttaa.

Aamulehden rahalahjoituksen saaminen vahvisti omaa käsitystäni siitä, että sururyhmätoiminnan kehittäminen on tärkeää. Hyväntekeväisyyskampanjassa menestyminen on myös osoitus siitä, että ihmisten saadessa tietoa aiheesta, monet kokevat läheisensä menettäneiden lasten tukemisen tärkeäksi. Tietoa lisäämällä toiminnan järjestäminen ja rahoituksen saaminen voisivat helpottua. Aiemmat aiheesta tehdyt tutkimukset, oman toimintatutkimukseni tulokset, Aamulehden lukijoiden kommentit, sekä eri tahojen innostus verkostoitua asian tiimoilta vakuuttavat minut siitä, että lasten sururyhmätoiminta on erittäin tärkeä ennaltaehkäisevä tukimuoto kuoleman kohdanneille lapsille. Minulla on vahva usko siihen, että toiminta saadaan jatkumaan Tampereella.

LÄHTEET

- Aamulehti 2009. Kuvassa mukana. Pirkanmaalaisten lasten sururyhmä tarvitsee rahaa opaskirjaan ja leiriin. Luettu 21.4.2009.
<http://www.aamulehti.fi/teema/kuvassamukana/pirkanmaalaisten-lasten-sururyhma-tarvitsee-rahaa-opaskirjaan-ja-leiriin/140514>
- Dyregrov A. 1993. Lapsen suru. Suom. Makkonen, M. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Dyregrov, A. & Raundalen, M. 1997. Sureva lapsi ja koulu. Suom. Villa, S. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Erjanti, H. & Paunonen-Ilmonen, M. 2004. Suru ja surevat. Surevien hoitotyön perusteet. Vantaa: Dark Oy.
- Erkkilä, J. 2003. Musiikkiterapian mahdollisuudet lapsen surussa. Teoksessa Erkkilä, J., Holmberg, T., Niemelä, S. & Ylönen, H. (toim.). 2003. Surevan lapsen kanssa. Helsinki: Suomen Mielenterveysseura, SMS-tuotanto Oy. 15-55.
- Erkkilä, J., Holmberg, T., Niemelä, S. & Ylönen, H. (toim.). 2003. Surevan lapsen kanssa. Helsinki: Suomen Mielenterveysseura, SMS-tuotanto Oy.
- Granot, T. 2004. Without you: Children and Young People Growing up with Loss and its effects. London: Jessica Kingsley Publishers.
- Gyllenswärd, G. 2006. Mikä on tärkeintä lapselle, joka on menettänyt omaisensa? Teoksessa Hansson, J. & Oscarsson, C (toim.). 2006. Onnellinen lapsuus. Suom. Koski, K., Lustig, E. & Nilsson, L. Helsinki: Otava. 186-189.
- Hakala, M. 2009. Perhetyön pappi. Haastattelu 18.3.2009. Haastattelija Uittomäki, S. Litteroitu. Tampereen Seurakunta.
- Heikkilä, A., Jokinen, P. & Nurmela, T. 2008. Tutkiva kehittäminen. Avaimia tutkimus- ja kehittämishankkeisiin terveysalalla. Helsinki: WSOY Oppimateriaalit Oy.
- Heikkinen, H. L. T. 2007a. Toimintatutkimuksen lähtökohdat. Teoksessa Heikkinen, H. L. T., Rovio, E. & Syrjälä, L. (toim.). 2007. Toiminnasta tietoon. Toimintatutkimuksen menetelmät ja lähestymistavat. 2. tarkastettu painos. Helsinki: Hansaprint Direct Oy. 16-38.
- Heikkinen, H. L. T. 2007b. Toimintatutkimus – toiminnan ja ajattelun taitoa. Teoksessa Aaltola, J. & Valli, R. (toim.). 2007. Ikkunoita tutkimusmetodeihin. Metodien valinta ja aineistonkeruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle. 2. korjattu ja täydennetty painos. Jyväskylä: WS Bookwell Oy. 196-211.
- Heikkinen, H. L. T., Rovio, E. & Kiilakoski, T. 2007. Toimintatutkimus prosessina. Teoksessa Heikkinen, H. L. T., Rovio, E. & Syrjälä, L. (toim.) 2007. Toiminnasta tietoon. Toimintatutkimuksen menetelmät ja lähestymistavat. 2. tarkastettu painos. Helsinki: Hansaprint Direct Oy. 78-93.
- Henkilötietolaki 523/1999. Luettu 20.5.2009.

<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990523>

Holland, J., Dance, R., MacManus, N., Stitt, C. 2005. *Lost for words: Loss and Bereavement Awareness Training*. London: Jessica Kingsley Publishers.

Holmberg, T. 2003. Leikkiin on kirjoitettu lapsen surun sanat. Teoksessa Erkkilä, J., Holmberg T., Niemelä S. & Ylönen, H. 2003. *Surevan lapsen kanssa*. Helsinki: Suomen Mielenterveysseura, SMS-tuotanto Oy. 57-97.

Humphrey, G. M. & Zimpfer, D. G. 2008. *Counselling for grief and bereavement*. Second edition. London: SAGE Publications.

Huovinen, T. & Rovio, E. 2007. Toimintatutkija kentällä. Teoksessa Heikkinen, H. L. T., Rovio, E. & Syrjälä, L. (toim.). 2007. *Toiminnasta tietoon. Toimintatutkimuksen menetelmät ja lähestymistavat*. 2. tarkastettu painos. Helsinki: Hansaprint Direct Oy. 94-113.

Hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen. 2009. Sosiaali- ja terveysministeriö. Luettu 20.7.2009.

<http://www.stm.fi/hyvinvointi>

Häkämies, A. 2009. Mielenterveys- ja kriisityön lehtori. Lasten ja nuorten kohtaaminen kriisissä. Luento. Kriisiseminaari 16.9.2009. Pirkanmaan Ammattikorkeakoulu.

Inkinen, M. & Söderblom, B. 2005. *Vertti*. Käsikirja ryhmänohjaajille. Lapset ja vanhemmat vertaisryhmässä, kun vanhemmillä on mielenterveyden ongelmia. Lievestuore: Profami Oy.

Kempainen, S. 2007. *LESKIOPAS*. Raportointiosa. Sosiaalialan koulutusohjelma. Mikkelin Ammattikorkeakoulu. Opinnäytetyö. Luettu 20.10.2009.
<https://ap.mikkeli.amk.fi/e-opinnayte/opinn200773516.pdf>.

Kivikko, M. Toiminnanjohtaja, Kätkyt- ja lapsikuolemaperheiden yhdistys KÄPY ry. 2009. Henkilökohtainen tiedonanto. 26.3.2009.

Kiviniemi, L. 2009. Nuorten omat kokemukset psyykkisestä pahoinvoinnista ja paranemisesta. Teoksessa Lämsä, A-L. 2009. *Mun on paha olla. Näkökulmia lasten ja nuorten psyykkiseen hyvinvointiin*. Jyväskylä: PS-Kustannus.

Kuula, A. 2006. *Tutkimusetiikka. Aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys*. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Kübler-Ross, E. & Kessler, D. 2006. *Suru ja surutyö*. Suom. Porceddu, L., alkuperäinen teos 2005. Helsinki: Basam Books Oy.

Laimio, A. (toim.). 2004. *Yhdessä suru on helpompi kantaa. Opas lasten ja nuorten sururyhmien ohjaajille*. 2. painos. Helsinki: Suomen mielenterveysseura. SMS-tuotanto Oy.

Laimio, A. 2009. Projektisuunnittelija. ”Et oo ainoa!” Vertaistuesta uskoa elämään. Luento. Surukonferenssi 24.4.2009. Jyväskylän paviljonki.

Laitinen, A., Laukkanen, E. & Shemeikka, S. 2005. Nuorten kokemuksia läheisen ihmisen kuolemasta. *Sosiaaliturva* 93 (12), 18-20.

- Metsämuuronen, J. 2003. Tutkimuksen tekemisen perusteet ihmistieteissä. 2. uudistettu painos. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Mynttinen–Suonpää, S. 2007. Tukea surevalle lapselle. Jyvässeudun leskiperheiden kokemuksia surevan lapsen saamasta tuesta. Sosiaalialan koulutusohjelma. Pieksämäki: Diakonia-ammattikorkeakoulu. Opinnäytetyö.
- Männikkö, T. 2009. Ylilääkäri, Keski-Suomen sairaanhoitopiiri. Kenelle surevien ihmisten auttaminen kuuluu? Toteutuuko yhdenvertaisuuden periaate surevien kohdalla? Paneelikeskustelu. Surukonferenssi 25.4.2009. Jyväskylän paviljonki.
- Olkinuora, H. 2009. Toimittaja, pastori. Mihin surut johdattavat? Luento. Surukonferenssi 25.4.2009. Jyväskylän paviljonki.
- Pojjula, S. 2002. Surutyö. 2. painos. Helsinki: Kirjapaja Oy.
- Pojjula, S. 2009a. Psykologi, kriisipsykoterapeutti. Traumaattinen suru – osataanko surevaa auttaa? Luento. Surukonferenssi 24.4.2009. Jyväskylän paviljonki.
- Pojjula, S. 2009b. Psykologi, kriisipsykoterapeutti. Kenelle surevien ihmisten auttaminen kuuluu? Toteutuuko yhdenvertaisuuden periaate surevien kohdalla? Paneelikeskustelu. Surukonferenssi 25.4.2009. Jyväskylän paviljonki.
- Rissanen, M. 2009. KÄPY kätkyt- ja lapsikuolemaperheiden yhdistys ry:n puheenjohtaja. Omaisjärjestöjen esittelypuheenvuoro. Surukonferenssi 24.4.2009. Jyväskylän paviljonki.
- Ruohomaa, S. & Tahvanainen, M. 2006. Sisaruksen kuolema ja siitä selviytyminen lapsen ja nuoren kokemana. ”Mikään ei tunnu enää niin hirveeltä kun sen koki...”. Hoitotyön koulutusohjelma. Hoitotyön suuntautumisvaihtoehto. Tampere: Pirkanmaan Ammattikorkeakoulu. Opinnäytetyö.
- Saari, S. 2003. Kuin salama kirkkaalta taivaalta. Kriisit ja niistä selviytyminen. 3. uudistettu laitos. Keuruu: Otavan kirjapaino Oy.
- Saari, S., Kantanen, I., Kämäräinen, L., Parviainen, K., Valoaho, S. & Yli-Pirilä, P. (toim.). 2009. Hädän hetkellä. Psykkisen ensiavun opas. Helsinki: Kustannus Duodecim.
- Salonen, K. 2002. Lapsen suru kaipaa aikuista. *Mielenterveys* 41 (5), 14-17.
- Schulman, M: 2007. Noitia onko heitä... Teoksessa Schulman, M., Kalland, M., Leiman, A-M. & Siltala, P. 2007. Lastenpsykoterapia ja sen vuorovaikutukselliset ulottuvuudet. Helsinki: *Therapeia-säätiö*. 164-174.
- Sjöqvist, S. 2006. Hän on kanssani kumminkin. Vanhempansa menettäneet lapset ja nuoret kertovat. Suom. Kyrö, M. Hämeenlinna: Karisto Oy.
- Smith, S. C. 1999. *Forgotten mourners: Guidelines for Working with Bereaved Children*. Second edition. London: Jessica Kingsley Publishers.

Tamminen, T. 2000: Kriisihoito. Teoksessa Räsänen, E., Moilanen, I., Tamminen, T. & Almqvist, F. 2000. Lasten- ja nuorten psykiatria. 2. uudistettu painos. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim. 359-361.

Tilastokeskus 2009. Väestötilasto. Kuolleet 2007 ja 2008.

Toikko, T. & Rantanen, T. 2009. Tutkimuksellinen kehittämistoiminta. Tampere: Tampereen Yliopistopaino Oy - Juvenes Print.

Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2002. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. 1.-4. painos. Helsinki: Tammi.

Vainikainen, T. 2005. Lapsen suru. Lapsen maailma 64 (2), 32-33.

Valli, R. 2007. Kyselylomaketutkimus. Teoksessa Aaltola, J. & Valli, R. (toim.) Ikkunoi-ta tutkimusmetodeihin. Metodien valinta ja aineistonkeruu: virikkeitä aloittelevalle tutki-jalle. 2. korjattu ja täydennetty painos. Juva: WS Bookwell Oy. 102-125.

Varpenius, T. Sairaalapastori. 2009. Haastattelu 10.9.2009. Haastattelija Uittomäki, S. Litteroitu. Tampereen Yliopistollinen Keskussairaala.

Vilka, H. & Airaksinen, T. 2003. Toiminnallinen opinnäytetyö. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Yli-Pirilä, P. Sairaanhoidtaja, kriisi- ja traumapsykoterapeutti. Luento. Kriisiseminaari 16.9.2009. Pirkanmaan Ammattikorkeakoulu.

Tervetulokirje

LIITE 1

Hei _____!

Olet ilmoittautunut lasten sururyhmään, joka alkaa 1.3.09. Tervetuloa!

Ensimmäisellä tapaamiskerralla (1.3.09) teemana on ”Toisiimme tutustuminen”. Leikimme tutustumisleikkejä ja myös orava-pehmoeläin tulee tutuksi. Orava tulee olemaan mukana jokaisella tapaamiskerralla, ja sille on helppo kertoa kaikista asioista joita ryhmätapaamisten aikana saattaa tulla mieleen. **Voit ottaa myös oman pehmoeläimen mukaan jokaiselle tapaamiselle!**

Ensimmäisellä tapaamiskerralla aloitamme oman kirjan tekemisen piirtämällä itsemme tekemässä jotain mieluista. Halutessasi voit kertoa mitä piirsit, ja me aikuiset kirjoitamme tarinasi ylös. Kirjaan lisätään sivuja jokaisella tapaamiskerralla ja viimeisellä kerralla saat viedä sen mukana kotiin!

Kaikilta sururyhmään osallistujilta on kuollut äiti tai isä, voit halutessasi jutella siihen liittyvistä asioista muiden lasten ja ryhmän ohjaajien kanssa.

Tapaamisemme päättyvät aina mukavaan yhteiseen leikkiin, joka valitaan noppaa heittämällä!

Toisella tapaamiskerralla (8.3.09) teemana on ”Minun tarinani”. **Muistathan tuoda valokuvan äidistäsi (/isästäsi)** tapaamiseen. Askartelemme valokuvalle kauniit kehykset.

Jatkamme kirjan tekemistä piirtämällä kuvan omasta perheestä. Voit halutessasi kertoa perheestäsi oravalle. Oma pehmoeläimesi voi myös olla jälleen mukana! Ohjaajat kirjoittavat tarinasi ylös ja se lisätään omaan kirjaasi.

Luemme myös kirjan Ketusta, jota hänen ystävänsä jäivät ikävöimään tämän kuoltua. Sururyhmässä saat jutella kanssamme kirjan tapahtumista jos haluat. Voit halutessasi olla myös hiljaa ja vain kuunnella.

Myös tämä tapaaminen päättyy yhteiseen, mukavaan leikkiin!

Muistilista:

Toivottavasti pääset tulemaan ryhmätapaamisiin ajoissa, että pääset osallistumaan yhteisiin alkuleikkeihin!

Reissuvihko toimii meidän ohjaajien ja vanhempasi välisenä viestintävälineenä, mutta toki juttelemme vanhempasi kanssa myös hänen tuodessaan ja hakiessaan sinua. Vanhempasi voi kirjoittaa vihkoon, mitä sinulle kuuluu ryhmätapaamisten välisten viikkojen aikana. Myös me voimme kirjoittaa vihkoon ryhmän kuulumisia ja viestejä siitä, millaista sinulla on ollut ryhmässä.

Ryhmä kokoontuu yhteensä kuusi kertaa sunnuntaisin klo 15.30–17. **Ensimmäisellä kerralla aloitamme infotilaisuudella jo klo 15.15!**

Kolmannelle tapaamiskerralle **voit tuoda jonkun esineen, joka muistuttaa sinua äidistäsi (/isästäsi)**. Toisella tapaamiskerralla saat meiltä kirjeen, jossa kerromme tarkemmin tulevista ryhmätapaamisista.

Tervetuloa, nähdään pian!

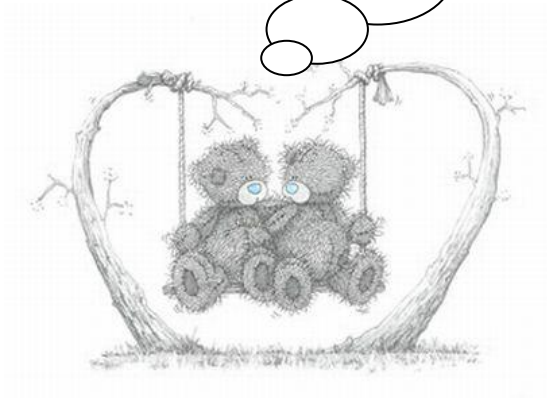
Toivottavat ohjaajat: Susanna Uittomäki ja Hanna Palomäki

DIPLOMI

---

on osallistunut ensimmäiseen Tampereella järjestettyyn lasten sururyhmään ja osallistunut ryhmässä innokkaasti erilaisiin aktiviteetteihin.

Pehmot lohduttavat sadesäällä
pehmot lohduttavat huonolla päällä
Ne tietävät miten auttaa voi
pehmot tietävät miten ystävyys voi
Pehmot tahtovat parasta
vaikka vain pientä halausta!

Tampereella 5.4.2009

LUPA LASTEN PIIRUSTUSTEN / TARINOIDEN KÄYTTÖÖN

Lapseni piirustuksia / tarinoita voidaan käyttää elävöittämään Pirkanmaan ammattikorkeakouluun tehtävää opinnäytetyötä, joka koskee lasten sururyhmätoiminnan mallintamista ja kehittämistä Tampereella.

Piirustuksista ja tarinoista poistetaan nimet ja muut perheiden tunnistamista auttavat asiat.

Tampereella 5.4.2009

---

nimen selvennys:

Hakala Marita, perhetyön pappi. Haastattelu 18.3.2009.

Millaista työkokemusta sinulla on suruun liittyen?

Millaisista aiheista vanhempien kanssa keskustellaan pilottiryhmän aikana?

Onko vanhemmilla jotain erityisiä huolia tai kysymyksiä lapsen suruun liittyen? (esimerkiksi miten puhua kuolemasta lapselle?)

Miten vanhempien tulisi puhua kuolemasta ja surusta lapsille?

Miksi surun käsitteleminen lasten kanssa on tärkeää?

Mistä tunnistamme lapsen tai vanhemman, joka täytyy ohjata jatkotuen pariin?

Mikä on mielipiteesi lasten sururyhmien järjestämisestä?

Mitä asioita lasten sururyhmissä tulisi mielestäsi käsitellä?

Varpenius Taru, sairaalapastori. Haastattelu 10.9.2009.

Millaista työkokemusta sinulla on suruun liittyen?

Oletko kohdannut vanhemman tai sisaruksen menettäneitä lapsia työssäsi?

Kauanko olet ohjannut aikuisten sururyhmiä?

Puhutaanko aikuisten sururyhmissä lapsen surusta?

Millaisia huolia vanhemmilla on lapsen suruun liittyen?

Millaista tukea vanhemman / sisaruksen menettäneille lapsille tulisi järjestää?

Mikä on mielipiteesi lasten sururyhmien järjestämisestä?

Mitä asioita lasten sururyhmissä tulisi mielestäsi käsitellä?

Tukeeko seurakunta surevia lapsia? Jos, niin miten?

Miten vanhempien tulisi puhua kuolemasta ja surusta lapsille?

Mitä asioita on tärkeä huomioida kun ohjaajina kohtaamme surevan lapsen? Entä vanhemman?

SUOSTUMUS TUTKIMUKSEEN

LIITE 5

Tutkimuksen nimi: Lasten sururyhmätoiminnan pilotointi Tampereelle

Sosiaali- ja terveystieteiden ylempi AMK –tutkintoon liittyvän opinnäytetyön avulla pilotoitetaan lasten sururyhmätoimintaa Tampereelle. Tutkimuksen avulla luodaan malli joka mahdollistaa lasten sururyhmätoiminnan käynnistämisen ja kehittämisen myös muualla. Tutkimuksen aikana kartoitetaan perheiden odotuksia ja kokemuksia sururyhmätoiminnasta. Opinnäytetyö tulee olemaan vapaasti lainattavissa Pirkanmaan Ammattikorkeakoulun kirjastoista.

Tutkimuksen toteuttaja: Uittomäki Susanna

Tutkimukseen osallistujan nimi: _____

SUOSTUMUS TUTKIMUKSEEN

Tutkimukseen liittyy kirjallisia kyselyitä sekä mahdollinen haastattelu. Suostun siihen, että kirjallisessa kyselyssä sekä haastattelussa antamiani tietoja käytetään kyseisen tutkimuksen tarpeisiin. Voin vastata kirjallisiin kyselyihin nimettömänä. Olen tietoinen siitä, että tutkimukseen osallistuminen on vapaaehtoista, ja voin milloin tahansa peruuttaa tämän suostumuksen. Olen myös tietoinen siitä, että tunnistamistani (ja lapseni tunnistamista) edesauttavat tiedot hävitetään tai muutetaan kirjalliseen työhön, tietoja ei luovuteta ulkopuolisille ja minua (ja lastani) koskeva aineisto hävitetään tutkimuksen valmistuttua.

_____
Paikka ja aika

_____
Suostumuksen antajan allekirjoitus

(nimenselvennys)

Hyvä vanhempi, kiitos osallistumisestasi lasten sururyhmätoiminnan kehittämiseen. Kaikki vastaukset käsitellään luottamuksellisesti. Voit palauttaa kyselyn MLL:n eteisessä olevaan vastauslaatikkoon viimeistään sunnuntaina 8.3.09.

1. Mistä saitte tiedon lasten sururyhmästä?

- a) sanomalehdestä
- b) internetistä
- c) MLL:n Tampereen Osastolta
- d) tuttavalta
- e) päiväkodista
- f) Nuoret Lesket –vertaistukiryhmästä
- g) muualta, mistä? _____

2. Mitä odotuksia ja toiveita teillä on ryhmän suhteen?

---

3. Miksi halusitte tuoda lapsenne sururyhmään?

(jatkuu)

9. Tähän voit kirjoittaa muita ajatuksia liittyen lasten sururyhmätoiminnan aloittamiseen

---

KIITOS VASTAUKSESTANNE!

4. Mitä asioita lapsesi on kertonut sinulle ryhmätoiminnasta ja –kokemuksesta (esim. muistot, tunteet, selviytymiskeinot & sadut ja muut aktiviteetit)?

5. Lisäsikö lapsen ryhmään osallistuminen keskustelua kuolemasta ja sen herättämistä tunteista?
  - a) kyllä
  - b) eiJos keskustelu lisääntyi, niin kerro miten:

6. Mitä hyvää ryhmätoiminnassa oli?

7. Miten ryhmän toimintaa tulisi mielestäsi kehittää tai muuttaa?

8. Mitä mieltä olet yksittäisten tapaamisten kestosta (90 min)?
  - a) liian pitkä
  - b) sopiva
  - c) liian lyhytMuutosehdotuksia:

(jatkuu)

LIITE 7: 3 (4)

9. Mitä mieltä olet ryhmätapaamisten määrästä (6 tapaamista)?

- a) liian monta tapaamista
- b) sopiva määrä tapaamisia
- c) liian vähän tapaamisia

Muutosehdotuksia:

10. Oliko toiminnan ajoitus sopiva oman perheesi kohdalla?

- a) kyllä
- b) ei

Perustelut:

11. Mitä muuta haluaisit sanoa?

(jatkuu)

Toivomme, että täytät tämän osan kyselystä yhdessä ryhmään osallistuneen lapsen kanssa.

1. Mikä sururyhmässä oli mielestäsi mukavaa?

2. Mistä asiasta et tykännyt sururyhmässä?

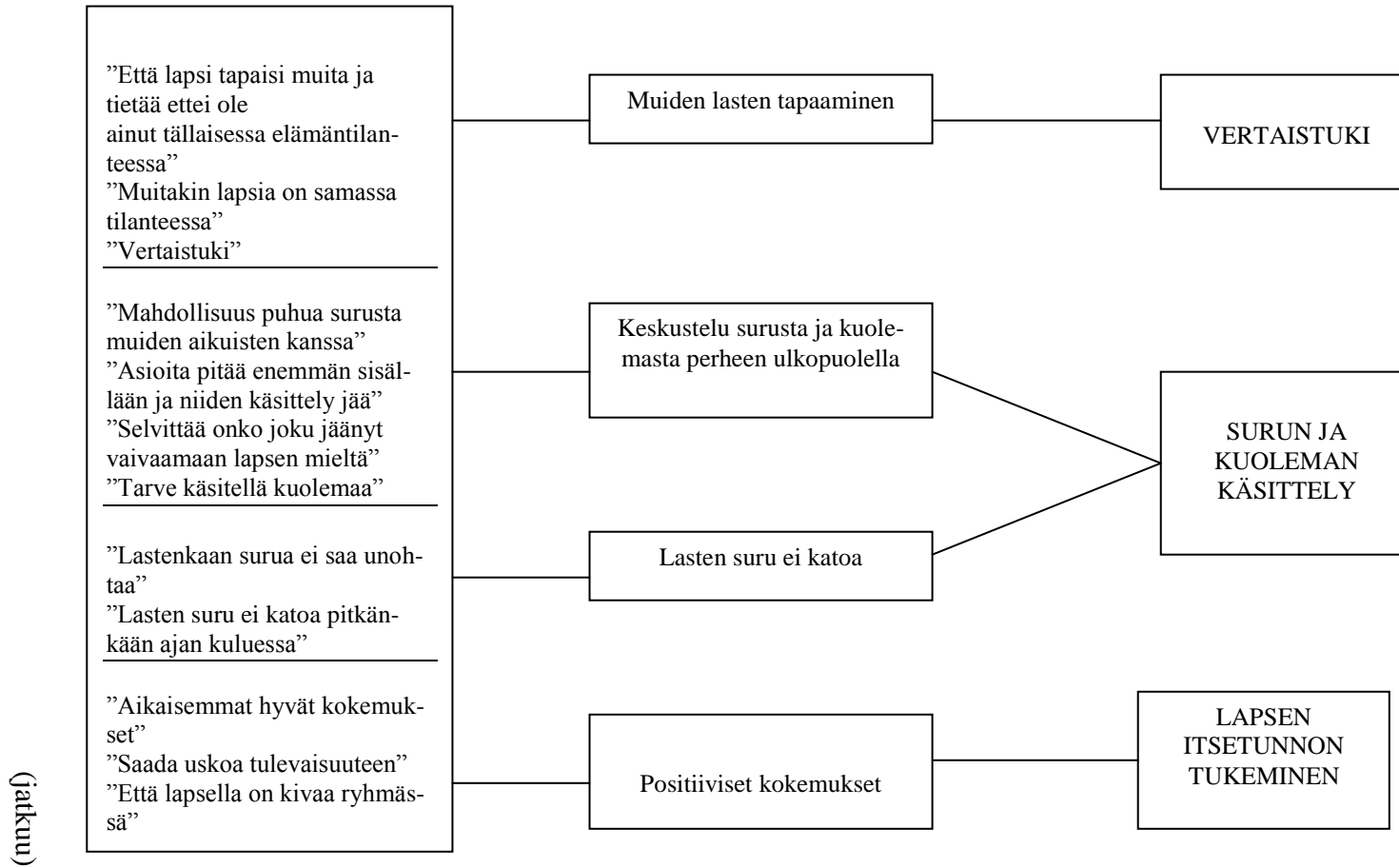
3. Mistä aktiviteeteista tykkäsit eniten?

4. Mitä muuta ryhmässä olisi ollut kiva tehdä?

LÄMMIN KIITOS VASTAUKSISTANNE!

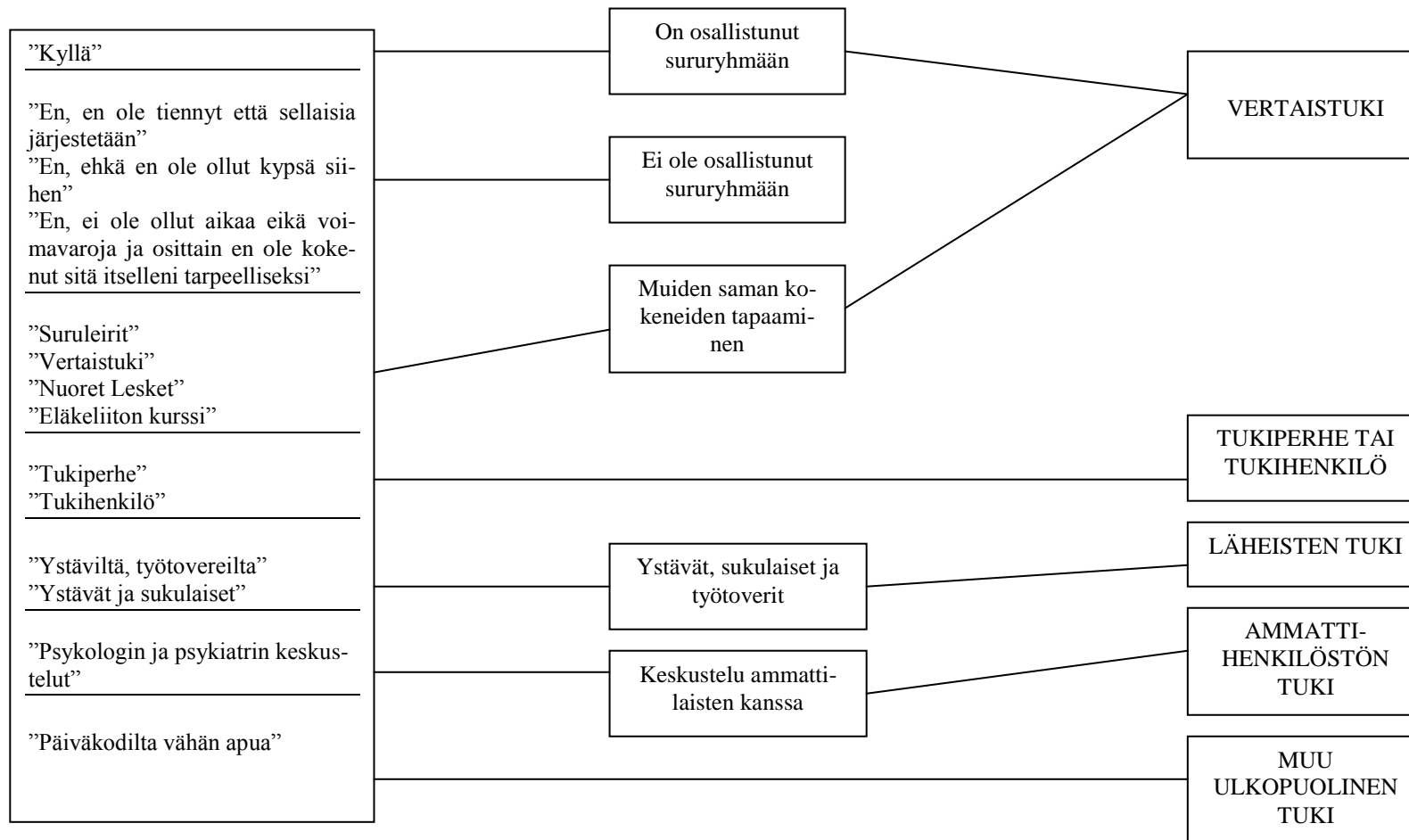
2. Mitä odotuksia ja toiveita teillä on ryhmän suhteen?

3. Miksi halusitte tuoda lapsenne sururyhmään?

4. Oletko itse osallistunut aikuisten sururyhmään?

6. Mitä muuta tukea olette saaneet?

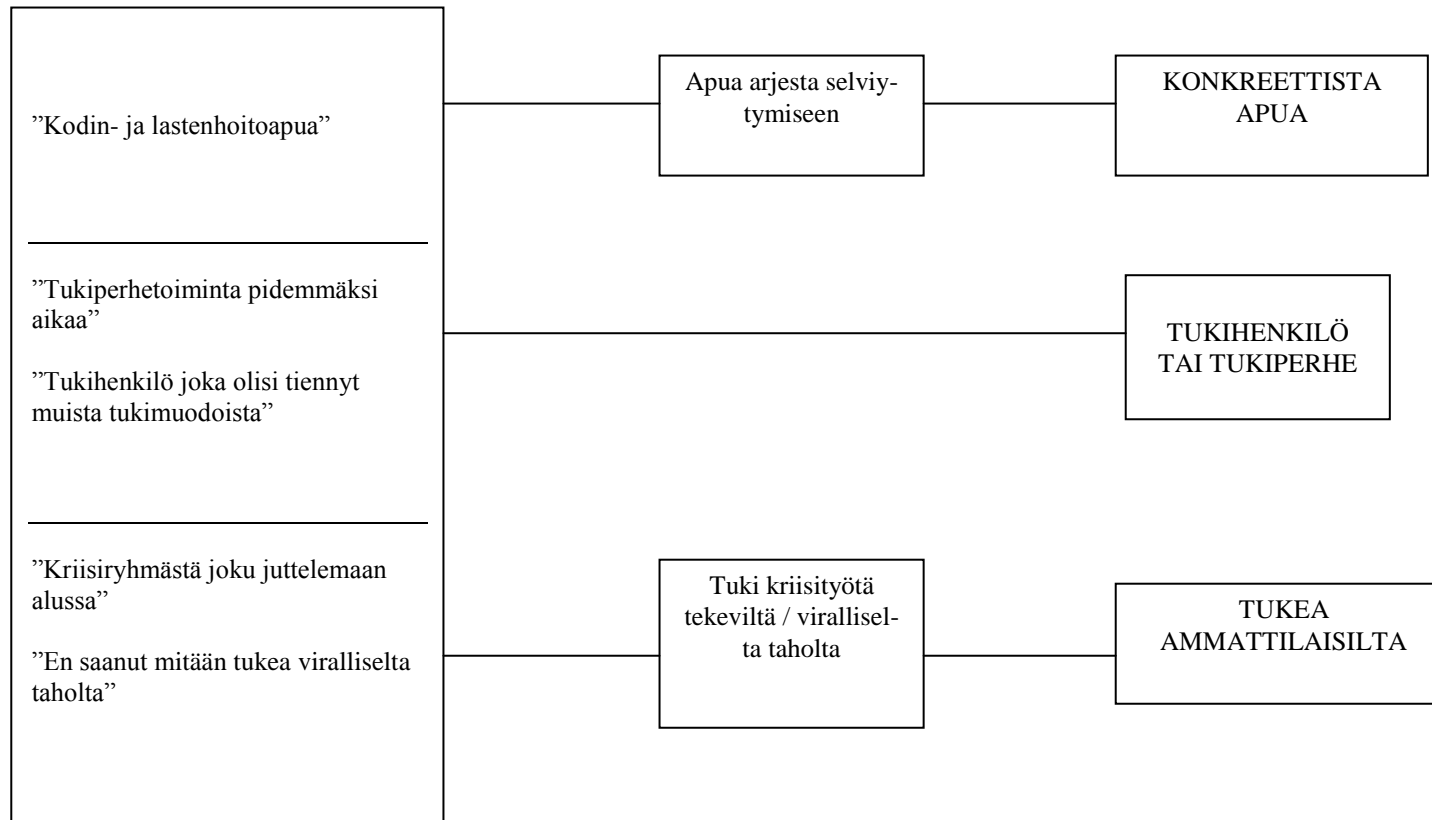

(jatkuu)

LIIITE 8: 2 (3)

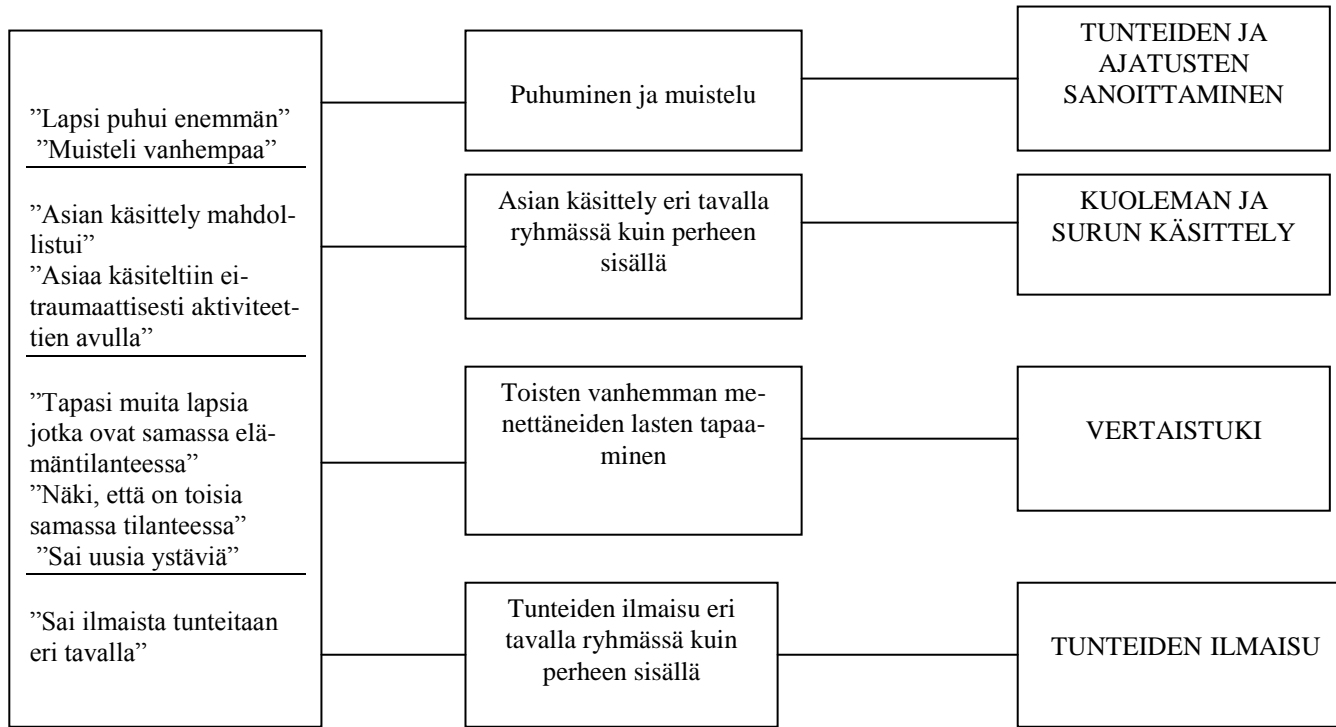

7. Millaista tukea olisitte kaivanneet?

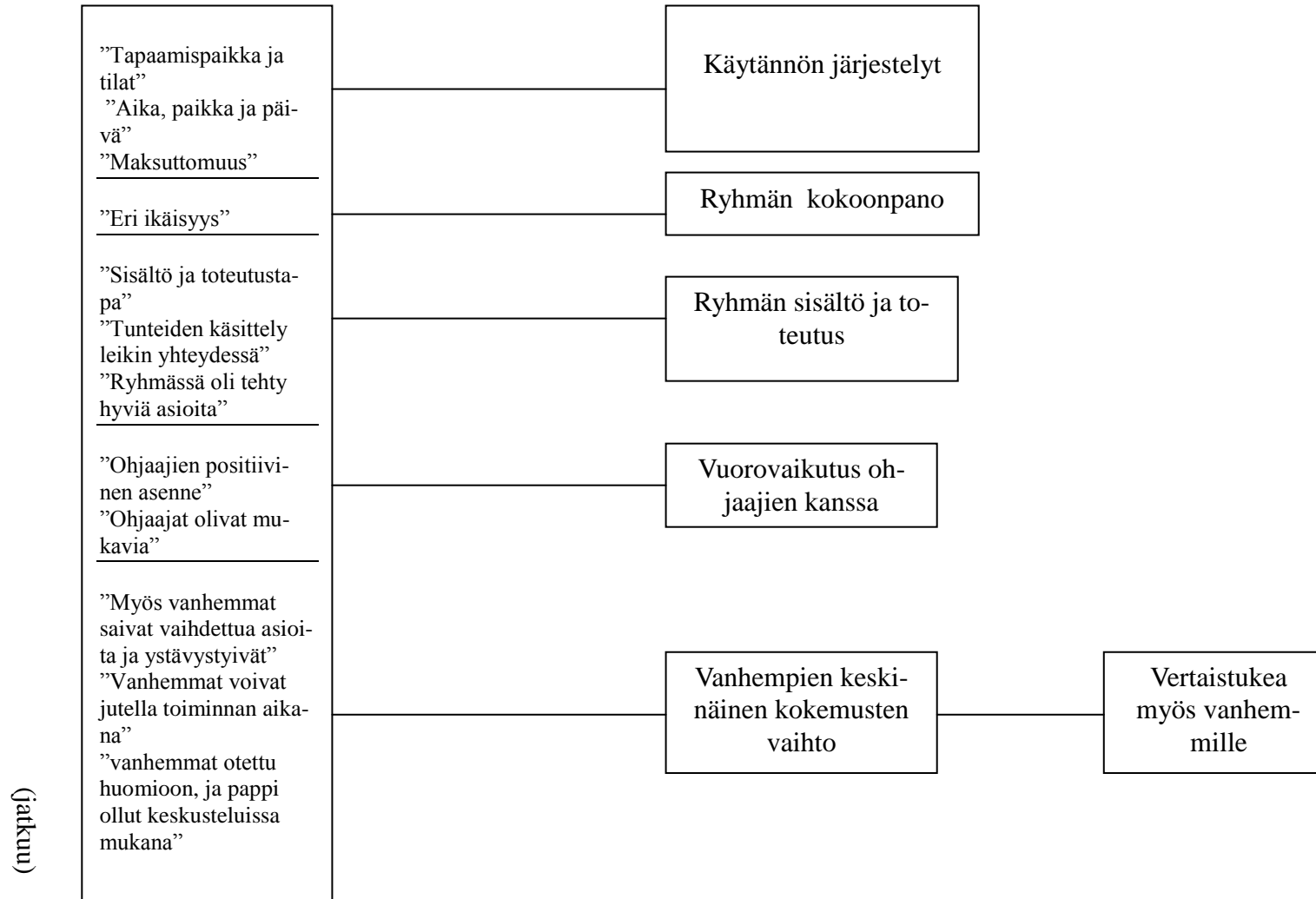
2. Millaista hyötyä koet lapsesi saaneen ryhmätoiminnasta?

5. Lisäkö lapsen ryhmään osallistuminen keskustelua kuolemasta ja sen herättämistä tunteista ryhmän ulkopuolella?

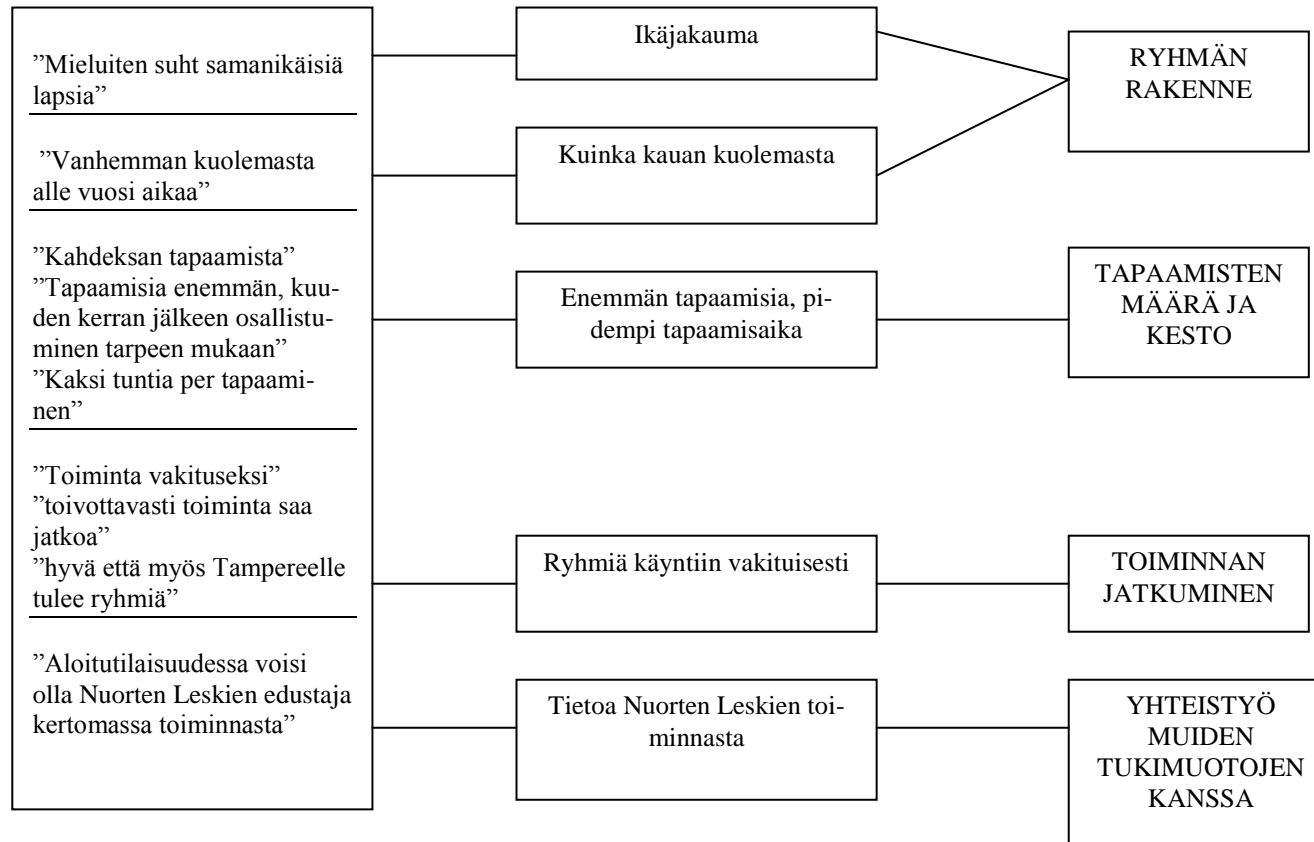

(jatkuu)

6. Mitä hyvää ryhmätoiminnassa oli?

7. Miten ryhmän toimintaa tulisi mielestäsi kehittää tai muuttaa?

Opinnäytetyön osa B on julkaistu tammikuussa 2010 nimellä ”5-10 –vuotiaiden lasten sururyhmän toteuttamisen toimintamalli”. Sitä voi tilata osoitteesta sururyhma@gmail.com.